

KUSTBON

FÖRBINDESELÄNK
FÖR
ESTLANDS SVENSKAR

NR 3 ÅRGÅNG 44
SEPTEMBER 1987

RUNÖ: Limo "strandskval" (Limo stroandskuale).

Foto Herbert Sundin 1938

Förbindelselänk för
Estlands svenskar

Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER

Redaktör: *Edvin Lagman*

Redaktionssekreterare:

Hugo Mickelin

Ansvarig utgivare: *Thomas Lorentz*

I redaktionen: *Tomas Dreijer*

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned

113 42 Stockholm

Tel. 32 48 78

Kustbons & SOV:s postgiro

35 13 11-6

1987 utkommer Kustbon med

fyra nummer

Prenumerationspris 100 kr

Dödsannonser 125 kronor

Övrig annonsering:

1/1 600:— 1/2 350:—

1/4 175:— 1/8 125:—

ISSN 0345-6706

Östgöta

Correspondenten

Linköping

ÖPPETTIDER

i SOV:s och

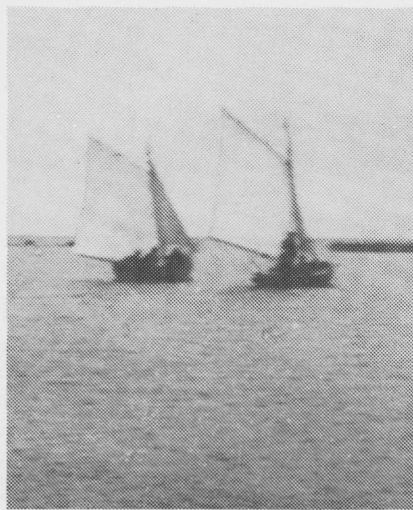
KUSTBONS expedition

måndag—torsdag 09.00—14.00

Innehåll

Ett flyttande folk av <i>Edvin Lagman</i>	2
Ormsö, Nuckö och Eyland åren 1563—1600 (forts. o slut) av <i>Jonathan Lindström</i>	3
Var låg det gamla Tompo på Ormsö? av <i>Jonathan Lindström</i>	9
Sjorr — sorr. Från språket verkstad av <i>Herbert Lagman</i>	10
Finlandssvensk glad invasion av <i>Hugo Mickelin</i>	11
Sant Marts och Katerfirandet på Rågörna av <i>Andreas Enggrön</i>	13
Ett resebrev från Nordamerika av <i>Arne E. Thomson</i>	15
Svenskbydagen av <i>Thomas Lorentz</i>	17
Lyrikvänner/versmakare av <i>Einar Hamberg</i>	18
SONG:s Lyrikgrupp	18
Att organisera en träff av <i>Alexander Zeisig</i>	19
Einby-träffen av <i>Evy Tui-Norrberg</i>	20
Skolträff Bergsby av <i>A.T.</i>	21
Till Sviby-bornå av <i>H.M.</i>	21
Hapsal-skolträff i Vancouver av <i>H.M.</i>	22
ESTO 88 av <i>H.M.</i>	22
Inför ett nytt år	23
Bidrag till tidskrifter av <i>H.M.</i>	23
Skolträffen Hapsal av <i>H.M.</i>	23
Förteckning över estlandssvenskar, som gått i Tööstuskool av <i>Hans Selin</i>	24
Antalet invånare i Estland 1 januari 1987 av <i>H.M.</i>	25
Familjenytt	26
Födelsedagar	27

Edvin Lagman Ett flyttande folk

Den svenska folkgruppen i Estland innehöll ett väsentligt ganska rörligt element. Denna rörlighet bidrog till utformningen av människornas egenart. Kontakterna med yttrevärlden förde ständigt in nytt i förhållning och levnadssätt genom dem som reste ut och återvände hem. Det fanns också de som reste bort och inte vände tillbaka. Men breven från dessa förde också med sig något från den vida världen.

Den estlandssvenska kust- och öbefolkningen var ett seglande folk, som hade täta kontakter med Finland och Sverige. Det blev i regel flera turer varje seglingssäsong till hamnar i grannländerna, främst Stockholm och Helsingfors. Dessa resor var ett konstant och karakteristiskt inslag i bygdernas liv sedan slutet av 1800-talet.

Men estlandssvenskarna var inte bara ett seglande folk — de var även ett flyttande folk. Behovet att flytta var ett urgammalt drag, det var det som under medeltiden hade givit upphov till de estlandssvenska bosättningsorternas uppkomst. Rörelsefriheten kringkars under främmande herravälde, men den estniska självständighetstiden medförde nya möjligheter för dem som hade oron i blodet.

Vi vet inte mycket om människornas flyttningar i äldre tider. Undersökningar publicerade i senare nummer av Kustbon ger vid handen att flyttning mellan byar och bygder förekommit, att en och annan estlandssvensk under tidigare århundraden seglat godsägares fartyg till Sverige m m. Det är intressanta uppgifter som bidrar till att kasta ljus över våra förfäders liv.

I slutet på adertonhundralet flyttade en ung man från Höbring till Uppsala. Han läste teologi men blev inte präst, utan ägnade sig åt historiskt författarskap och föreläsningsverksamhet. Han stannade i Sverige, men hans hjärta var kvar i det gamla landet. Han skrev bl a estlandssvenskarnas historia. Mannen hette Jakob Blees. Jag nämner honom här, därför att hans utflyttning var en egenartad händelse. Men den var också början till en vandring västerut, som senare skulle få en allt vidare omfattning. Jag känner inte till alla som åren efter följde i hans spår, men det blev vartefter ganska många. De flesta återvände, men några stannade för gott. En ung kvinna från Runö blev läkare i Sverige, en ung man från Klottorp blev agronom och återvände, många fick lärarutbildning i Sverige och Finland och tjänstgjorde sedan vid våra skolor därhemma.

Men den stora flyttningen representeras av dem, som reste ut för att skaffa arbete. Det blev vanligt att unga flickor tog plats i hem i Sverige. Många av dem återvände efter kortare eller längre tid, andra kanske gifte sig i det nya landet och stannade för gott. Även hela familjer flyttade över till Sverige; detta var särskilt vanligt mot slutet av trettiotalet.

Många flyttade emellertid ännu längre bort, till andra sidan Atlanten, vanligen Canada. Men estlandssvenskar finns spridda även i andra länder och världsdelar. Kontakten med dem som bor så långt bort försvagas lätt och bryts mången gång helt, men träffar man några av dessa långfarare, så finner man att de med starka band är knutna till "du hemmets jord, där jag som liten lekte". Och man kan få höra dem tala de gamla målen med oförställd glädje.

Utvandringens och utvandarnas historia, det är ett intressant kapitel, vars detaljer tyvärr i allra största utsträckning är obekanta. Det vore en angelägen och spännande uppgift för våra unga forskare att ta sig an utvandringsfrågan.

Den sista stora utvandringen, den som egentligen blev den definitiva flyttningen hem, var historiskt sett logisk. Samtidigt som den slöt den cirkel som kanske börjat dras på tolvhundralet, blev den kulminationspunkten och ändpunkten för våra flyttningar.

Jonathan Lindström

Ormsö, Nuckö och Eyland

åren 1563—1600

(forts från föreg nr)

Ödeläggelsen

Det är uppenbart att bönderna inte kunde ha klarat sig helt oskadda under de gångna svåra åren, men när uppgifter om bebyggelsens storlek dyker upp igen i början av 1580-talet, drar man ändå efter andan. Enligt Almquist låg bortåt hälften av kronodomänerna i Vik öde 1582, räknat i hakar. I Hapsals slottslän var det att döma av en förteckning daterad 1 april 1582 värre än så. Här var nästan tre fjärdedelar av kronodomänerna ödelagda.

I de två svenska socknarna uppgick haketalet 1582 till 59 3/4 eller 28 % av haketalet 1565, och antalet bönder till 163 eller 29 %. Av sjutton enförlingar fanns endast en kvar, i Rälby på Ormsö. (Odensholm är ej medräknat 1582, vilket delvis kanske kan förklara att Eyland framstår som värst drabbat av de tre landen, även om skillnaden dem emellan är mycket liten.) Tillförlitligheten hos sådana siffror har ifrågasatts, något vi strax återkommer till.

Inte någon av de nära fyrtio svenska byarna undgick att drabbas av ödeläggelsen. Birkas på Nuckö och möjligen Bergsby i Eyland klarade sig bäst, men de hade ändå förlorat minst en tredjedel av sitt haketal. Flera byar ödelades helt. Dit hörde Rumpo och Tompo på Ormsö, Kolnäs och Gutanäs på Nuckö samt Harga i Eyland. Sex byar i Eyland redovisas parvis, och det finns anledning att tro att en by i varje par låg öde. Så var Rosta i paret Bergsby—Rosta ännu öde och Paj i paret Roslep—Paj beboddes av endast en bonde år 1588. Sammanlagt kan alltså åtta byar ha legat öde. Om Tompo på Ormsö sägs uttryckligen, att där "wonett Niemant".

Någon regelbundenhet i ödeläggelsen är svår att upptäcka. Södra Ormsö, norra Nuckö och norra Eyland tycks ha drabbats värst, men det beror förmodligen på tillfälligheter. Ett samband i Nuckö socken mellan byarnas närhet till stranden och ödeläggelsens storlek finns, men är så svagt att också detta kan vara en tillfällighet. Något sådant samband kan inte uppvisas på Ormsö, eftersom alla byarna där ligger nära stranden. Inte heller har byarnas storlek något samband med hur hårt de drabbades om hänsyn tas till de helt

Ivan den förskräcklige. Efter samtida träsnitt.

ödelagda byarna, men räknas dessa bort tycks det åtminstone till en del vara så att de större byarna drabbades något hårdare än de mindre.

Vad var då orsaken till ödeläggelsen? Till att börja med bör tiden för den fastställas så noggrant som möjligt, vilket tyvärr inte är lätt med tanke på fåtalet källor från åren mellan 1565 och 1582. De tidigare nämnda lite osäkra uppgifterna från 1569 tyder på att då ännu inga större förändringar i befolkningsförhållandena hade inträffat.

Från 1578 finns en osedvanligt detaljerad förteckning över vad knektarna från Dagö samlade in på Ormsö. By för by redovisas varor och pengar, bl a "Rock gelt", rökpengar. År 1565 betalades dessa från varje rök, dvs gård, med ett bestämt belopp (tre skilling). Vid en jämförelse visar det sig att uppgifterna 1578 stämmer betydligt bättre med antalet gårdar i ormsöbyarna 1582 än 1565. Viktigast är att Rumpo och Tompo, som var öde 1582, helt saknas i förteckningen från 1578, vilket knappast är en tillfällighet. Det är därför uppenbart att största delen av ödeläggelsen ägde rum före förteckningens tillkomst.

Antalet gårdar 1578 kan också fastställas. De bör ha varit ungefär lika

många som 1582. De enda avgifter rökpenningssummorna från samtliga ormsöbyar är delbara med är en, två, tre eller sex skilling per gård. De tre första avgifterna ger alltför höga resultat, men divideras den totala rökpenningssumman för ön — 348 skilling — med avgiften sex skilling, blir gårdsantalet 58, väl överensstämmande med de 55 gårdarna år 1582.

Lite förbryllande är att rökpenningssummorna uppgår till 24 skilling för inte mindre än sex av de elva byarna. Mer än hälften av ormsöbyarna skulle alltså bestå av fyra gårdar vardera. Sannolikt är det ett spel av slumpen; år 1582 var fem byar lika stora.

Den allra största delen av ödeläggelsen ägde alltså rum sannolikt efter 1569 men med säkerhet senast 1578. Den senare tidsgränsen bör gälla inte bara Ormsö utan också Nuckö och Eyland. Från de årtionden källmaterialet är rikare visar det sig nämligen att de tre landens bebyggelser följer varandra mycket nära i upp- och nedgångar.

Russows krönika är som vi har sett rik på möjliga orsaker till ödeläggelse, främst härjning, sjukdom och hungersnöd. Av härjningarna är det endast den år 1575 som med säkerhet drabbade Ormsö och Nuckö, men åtminstone nå-

gon av de övriga härjningstågen i Vik bör väl också ha nått dessa områden.

Sjukdom har säkert också haft stor betydelse för ödeläggelsen, men den bör kanske inte överdrivas, vilket utvecklingen i de av svenska bönder befolkade Kertells och Röicks vackor på Dagö under 1500-talets senare del talar för. Jörgen Hedman har sammanställt uppgifter främst från Baltiska fogderäkenskaper F382 om det totala antalet bönder och hakar i vackorna. År 1565 (i F376): 67 bönder, 22 1/8 hakar, 1577: 59 bönder, 23 1/2 hakar, 1583: 54 bönder, 22 1/2 hakar, 1587: 61 bönder 22 1/2 hakar, 1597: 58 bönder, 21 1/2 hakar.

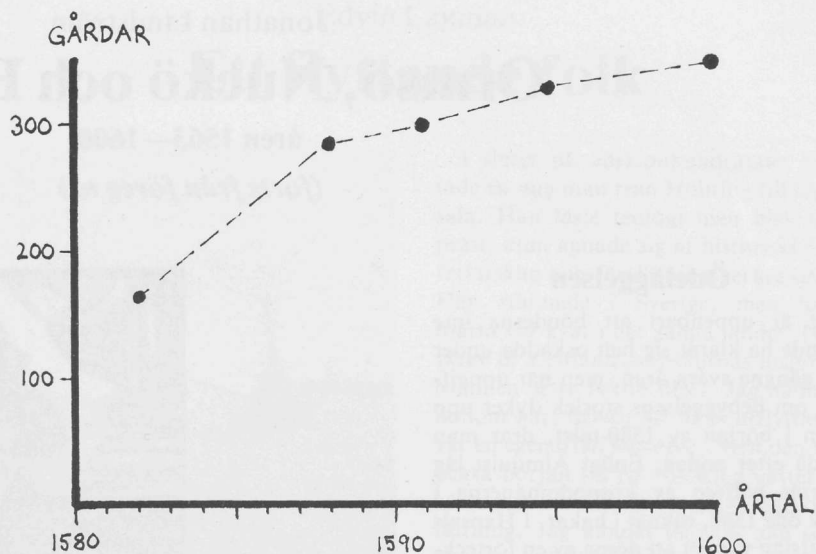
Minskningen av antalet bönder bland dagösvenskarna är som synes litet, och haketalet påverkas knappt. Varför klarade sig då dagöborna förhållandevis väl, när bönderna i Ormsö och Nuckö socknar blev så illa åtgångna? Hade den stora ödeläggelsens främsta orsak varit sjukdom, borde fler bönder på Dagö ha försvunnit. Ön var ju inte så isolerad att dess befolkning kunde undslippa epidemier.

På liknande sätt förhåller det sig med den hungersnöd som orsakades av missväxt. Vädrrets makter bör ha drabbat Dagö lika hårt som Hapsals slottslän och dagösvenskarna var inte mindre beroende av skördens utfall än svenskarna på Ormsö, Nuckö och i Eyland. Den stora skillnaden mellan Dagö och de tre svenska landen är att Dagö efter 1563 inte kom att byta herrar och förmodligen inte heller drabbades av härjningar i lika hög grad.

Härjningarna framstår därmed som främsta orsak till ödeläggelsen i Ormsö och Nuckö socknar, även om sjukdomar sannolikt har spelat stor roll. Ett liknande intryck ger läsningen av Rusows krönika vad gäller Estland i stort.

Att följa ödeläggelsens uppkomst i svenskbygden i detalj är omöjligt, men troligen var härjningståget 1575 betydelsefullt. Senast 1578 fanns åtminstone på Ormsö endast en knapp tredjedel av gårdarna kvar i bruk, men därefter sjönk gårdsantalet mycket litet fram till 1580-talets början.

Det är intressant att se, att ödeläggelsen inte blev större på Ormsö än på Nuckö och i Eyland, trots att Ormsö tog emot flest besök av dagöknektarna. Tydligt hade dessa besök ingen större effekt på bosättingens storlek, eller också uppvägdes de av att Nuckö och Eyland kanske drabbades hårdare av ryssarna. Den svenska återövringen 1581 tycks inte ha medfört nämnvärda härjningar bland bönderna, åtminstone

Gårdsdiagram.

Antalet gårdar i de tre svenska landen Ormsö, Nuckö och Eyland 1582—1600. Uppgifterna är hämtade från tabellen.

inte på Ormsö, att döma av antalet gårdar 1578 och 1582.

När nu ödeläggelsens ungefärliga kronologi och troliga orsaker har bestämts kan det vara värt att försöka ta reda på om någon ödeläggelse verkligen förekom. Tanken har nämligen framkastats att de hakar som betecknas som öde i källmaterialet inte längre gav ränta åt kronan utan åt enskilda personer till vilka kronan stod i skuld för erhållna lån eller ej utbetald lön. De skulle alltså inte i verkligheten ha varit öde.

Som stöd för detta har anförts att inte bara haketalet utan också antalet bönder och storleken på deras skatter redovisas under rubriken "öde" i 1591 års revisionsjordebok. Samma uppgifter finns för de besuttna (brukade) hakarna men dessutom böndernas namn och annat. Uppgifterna under rubriken "öde" säger dock ingenting om förhållandena 1591. Antalet bönder på ödehakarna 1591 är lika med differensen mellan antalet bönder 1565 och antalet bönder på besuttna hakar 1591. Skrivaren har alltså utgått från 1565 års vackebok, där ju i det närmaste alla hakar var besuttna, för att kunna beräkna ödeläggelsens omfattning 1591, dels bland hakarna, dels bland bönderna. Ett exempel: I Borrbj på Ormsö fanns 1591 16 bönder på 6 1/2 besuttna hakar och 5 bönder på 1 1/2 ödehakar. 16 plus 5 är 21, 6 1/2 plus 1 1/2 är 8. År 1565 fanns just 21 bönder på 8 hakar i byn.

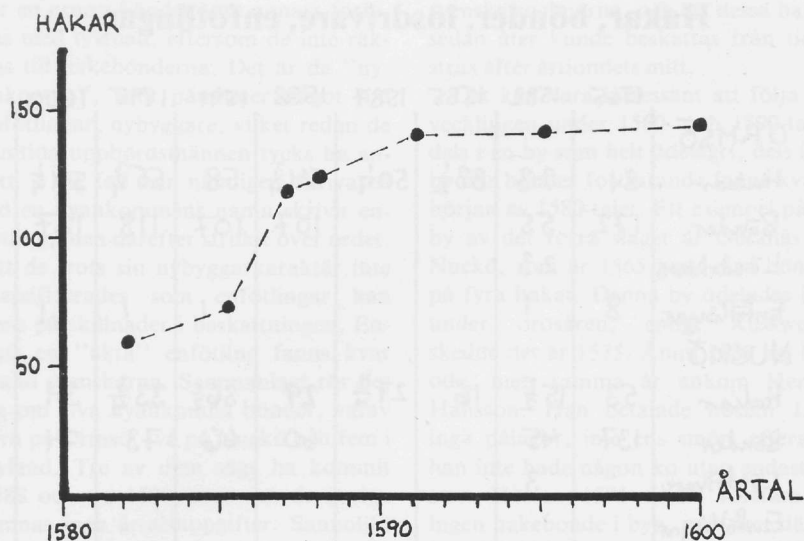
För några byar överensstämmer inte

summan av de besuttna och de öde hakarnas bönder med antalet bönder 1565. Det kan bero på en av två orsaker, antingen att bönderna på de besuttna hakarna 1591 var fler än de 1565 eller också att inga ödehakare fanns 1591. I inget av fallen fanns något utrymme för "ödebönder".

I räkenskaperna står alltid noggrant antecknat vilka hakar som var förlånade eller förpantade. Vid 1500-talets slut var sådana hakar vanliga i de estniska områdena, men förekom möjligen inte alls bland svenskarna i de tre landen om byarna Lill-Harga, Bisholm och kanske några få hakar kyrkjord borträknas. Almquist lämnar dock den lite märkliga upplysningen (not 2, s 597) att Nuckö förlänats till Bernt (Schranz) von Gröningen den 30 september 1580, dvs när ryssarna fortfarande höll Hapsal.

Någon anteckning om denna förläning har jag inte stött på i de baltiska fogderäkenskaper (F376) fram till år 1600. Det är mycket möjligt att von Gröningen lovades denna förläning innan den blev åtkomlig och att det sedan ingenting blev av med saken (Jakob Koit har muntligen meddelat att han har stött på liknande fall).

Tanken att de förlånade och förpantade hakarna även om de var besuttna skulle rubriceras som öde av kronan, därför att de gav ränta åt någon annan, verkar i alla fall inte övertygande. Där emot förekom det att ödehakare som förlänats och sedan odlats upp betecknades som öde av kronan, men i de

Hakediagram.

Antalet hakar i de tre svenska landen Ormsö, Nuckö och Eyland 1582—1600. Uppgifterna är hämtade från tabellen s. 6.

svenska landen är sådant påvisbart först i början av 1600-talet i samband med de tidigaste helt säkra förläningarna (se Landboken 1606, Bussby, Ormsö).

Ödehakarna i Ormsö och Nuckö socknar under 1580- och 1590-talen bör därför betraktas som just ödehakar, men till en mindre del kan också dessa ha brukats. Från 1591/92 finns uppgifter om att man från slottets sida låtit besä ödeåkrar i länet, men det rörde sig bara om några få tunnor spannmål. Intressantare är, även om det inte heller här var frågan om några större mängder, att spannmål bokfördes som bönder i länet hade "utgiordtt aff de ödisåkrar som de bruckat haffue".

År 1582 räknades som nämnts bara 28 % av de svenska böndernas hakar som besuttna. Läget var förmodligen inte mycket bättre i verkligheten, men kanske kommer man sanningen närmast om någon eller några enstaka procentenheter läggs till.

Återhämtningen

Gårdsantalet hade också sjunkit drastiskt mellan 1565 och 1582. Skall man tro förteckningen från det senare året fanns knappt en av tre gårdar kvar. Att det endast var en sådan liten del som ansågs bärkraftig nog för överhetens pålagor står klart, men innebar det att befolkningen minskat lika mycket?

Något säkert svar kan inte lämnas på den frågan, men en del fingervisningar ger den fortsatta utvecklingen under 1500-talets sista två decennier (se tabell

och diagram). Det visar sig nämligen att återhämtningen till en början gick mycket hastigt för att sedan sakta av. Mellan åren 1582 och 1588 ökade antalet gårdar med 71 %, dvs ungefär 10 % årligen. Därefter sjönk den årliga ökningen till knappt 2 %, så att antalet gårdar år 1600 endast var 23 % fler än år 1588.

De första sex årens kraftiga ökning kan ha tre förklaringar: befolkningstillväxt, inflyttning eller en befolkningsreserv som förut inte synt i källorna. Befolkningstillväxten är den minst troliga förklaringen. Hur många barn än bönderna skaffade sig i glädjen över ryssarnas bortdrivande kan inte gårdsantalet ha påverkats förrän långt senare, eftersom det dröjde minst 15 år innan barnen blivit vuxna nog att bli gårdsinnehavare. Det finns inte heller något som talar för att gårdarna var rika på halvuxna barn i början av 1580-talet. Först på 1590-talet kan befolkningens tillväxt ha haft någon större betydelse för gårdsantalet, som då ökade mycket måttligt.

Inflyttningen framstår inte heller som en trolig förklaring. I bondelängderna från 1500-talet står så gott som aldrig angivet om en bonde är nyinflyttad eller varifrån han då är kommen. Däremot kan ett tillnamn ibland avslöja en främmande nationalitet, vilket ju i sin tur pekar på inflyttning. I vackeböckerna från 1595 och 1600 hittar vi Simon Eist i Norrby och Claus Eest (Est Clausson) i Sviby på Ormsö samt Ambros Eist i Dirslätt i Eyland. Ingen av dem fanns bland bönderna 1591, och

då de alla till en början hade mycket små gårdar hade de säkert rätt nyligen flyttat till svenskarnas område år 1595.

Redan 1565 fanns en enfötling Esthe Hans i eylandsbyn Sutlep och i Österby på Nuckö bonden Larens Esther (Eisth Lars enligt Paul Johansen, Nordische Mission, Stockholm 1951, s 265).

Inflyttning av ester kunde sålunda förekomma även om någon större ödeläggelse inte hade ägt rum, men tycks inte ha skett i någon större omfattning ens på 1590-talet. De estniska bygderna var ju för övrigt lika illa åtgångna som de svenska.

Ett annat kanske inte helt tillförlitligt sätt att påvisa inflyttning från främmande områden är att se om namn som tidigare inte varit i bruk bland bönderna dyker upp efter ödeläggelsen. Namnen i 1565 års vackebok skulle då kunna jämföras med namnen i någon av vackeböckerna från 1590-talet. En sådan jämförelse skulle dock kunna påverkas av nyheter i namnskicket som inte behöver ha att göra med inflyttning. Denna felkälla kan undvikas om förnamnen 1565 jämförs med fadersnamnen exakt en generation senare, dvs 1595. Fadersnamnen 1595 bör ju i stort sett vara tillkomna samtidigt med förnamnen 1565 och därför opåverkade av de namn som kan ha blivit populära efter det att 1565 års bönder döptes.

År 1565 fanns bland de nära sexhundra bönderna och enfötlingarna på Ormsö, Nuckö och i Eyland knappt fyrtio förnamn i bruk, om några osjälvständiga varianter räknas bort. År 1595, då antalet bönder bara var drygt hälften mot förut, var fadersnamnens antal nästan lika stort som förnamnens tidigare. Så gott som alla fadersnamnen 1595 har sina motsvarigheter i förnamnen 1565. Ett undantag utgör Jönsson 1595. Det är förmodligen frågan om en kortare form för Jörensens. Jören hörde till förnamnen 1565. Dessutom kan tilläggas att Jönsson förekom redan 1565 bland fadersnamnen.

I ett fall är också stavningen av ett namn 1595 lite avvikande, Kleisson i stället för det vanliga Clausson, men några nya namn i jämförelse med 1565 har tydligen inte dykt upp. Detta utsluter visserligen inte helt inflyttning, eftersom namnskicket i eventuella utvandringsområden förmodligen kunde påminna om det i Ormsö och Nuckö socknar, med det står klart med ganska stor sannolikhet att någon större inflyttning inte har ägt rum. Est-tillnamnen antyder dock en viss ströinvandring.

Efter den stora pesten 1710, då en stor del av den svenska befolkningen åtminstone i Nuckö socken hade dött ut, invandrade inte heller annat än enstaka människor. (Blumfeldt s 136.)

Därmed återstår en befolkningsreserv som den viktigaste förklaringen till den snabba återhämtningstakten under 1580-talet. Denna reserv skymtar delvis som lösdrivare i förteckningen 1582. Lösdrivare eller frikarlar som de också kallades, var enligt en beskrivning från Dagö 1577 (Bf F382) inneboende hos bönderna "när androm inne i husenn". Deras pålagor var mycket måttliga: en penningavgift och tionde av det lilla de kunde tänkas "såå mz bonden", samt en eller ett par dagars dagsverke under den bråda slättertiden. Pålagorna har förmodligen varierat något på olika orter, men har väl genomgående varit små. Sannolikt var det ofta yngre bröder till bonden som på detta sätt skaffade sig ett första eget hushåll när de ännu bodde kvar på gården.

Att lösdrivarna även i Ormsö och Nuckö socknar var inhysta framgår av att man aldrig hittar dem i byar som helt saknar bönder. Inte heller var lösdrivarna fler än bönderna i en by annat än i undantagsfall.

Lösdrivarna var vanliga bland dagösvenskarna, men på Ormsö, Nuckö och i Eyland omnämns de endast 1582. Under 1600-talet kunde skrivarna ibland underlåta att redovisa lösdrivarna, men ingenting talar för att så skedde på 1500-talet, eftersom antalet estniska lösdrivare i denna tids sammanställningar över bönder, enfötlingar, lösdrivare och andra i Hapsals slottslän alltid anges. När något väl sägs om lösdrivarna i de svenska socknarna, bekräftas antagandet att de vanligen inte fanns där. I sutlepvackan, som hade åtta lösdrivare år 1582, anges deras antal vara lika med noll år 1591.

På Ormsö fanns år 1582 23 lösdrivare, på Nuckö tre och i Eyland 18, sammanlagt 44. Eftersom antalet bönder samtidigt var 163, betyder det mer än en lösdrivare på var fjärde bonde.

Det ligger nära till hands att anta, att lösdrivarna dykt upp som en följd av ödeläggelsen. Under de svåra förhållanden som rådde tvingades troligen flera bönder att överge sina gårdar, flytta in hos släktingar eller grannar och där bli lösdrivare för att slippa från skattetrycket. Ett visst stöd för antagandet är det faktum att lösdrivarna i första hand kan återfinnas i de större byarna, som ju drabbats hårdast av ödeläggelsen, om de helt ödelagda byarna räknas bort.

Hakar, bönder, lösdrivare, enfötlingar

	1565	1582	1585	1587	1588	1591	1595	1600
ORMSÖ								
Hakar	81	23	33½	50¼	54¾	58	55¾	54¼
Bönder	172	55			107	107	118	127
Lösdrivare		23						
Enfötlingar	8	1				1	1	1
NUCKÖ								
Hakar	53	15½	16	27¾	29	36½	33¾	34
Bönder	137	45			60	66	73	74
Lösdrivare		3						
Enfötlingar								
EYLAND								
Hakar	83½	21¼	22½	40½	40¾	46¾	51¼	55½
Bönder	253	63			112	121	134	141
Lösdrivare		18						
Enfötlingar	9							
TOTALT								
Hakar	217½	59¾	72	118½	124½	141¼	140¾	143¾
Bönder	562	163			279	294	325	342
Lösdrivare		44						
Enfötlingar	17	1				1	1	1

Tabell med uppgifter om hakar, bönder, lösdrivare och enfötlingar i de tre svenska landen Ormsö, Nuckö och Eyland. Lill-Harga och Bisholm är ej medräknade. 1582 saknas uppgifter om Odensholm, Eyland, kanske beroende på att ön kan ha legat helt öde. Källor se källförteckningen.

Det är högst sannolikt att dessa lösdrivare så snart fredligare förhållanden rådde sattes att odla upp ödejord och befolka ödegårdar, eftersom det finns ett starkt samband mellan de enskilda byarnas lösdrivarantal och återhämtningstakt fram till 1588. Därmed får den kraftiga ökningen under dessa sex första år med 116 gårdar från 163 till 279 till en del sin förklaring. Omkring 44 av dessa gårdar kan ha befolkats av lösdrivare, men på omkring 72 gårdar hamnade bönder vars ursprung källorna inget har att berätta om. Rimligast är att anta att de var män som varit så utblottade under ofredsåren att de inte ens kunde skattas som lösdrivare. Några av dem kan också ha varit återvändande flyktingar.

Ett försök kan nu göras att beräkna befolkningens verkliga storlek för ödeläggelsen. Bönder och lösdrivare år 1582 var tillsammans 207, en siffra som utgör den undre gränsen för antalet tro-

liga familjeöverhuvuden. Från 1588 stiger antalet gårdar endast långsamt, vilket sannolikt betyder att ingen osynlig befolkningsreserv fanns kvar. Då var antalet gårdar 279, den övre gränsen. Det verkliga antalet män, i de flesta fall med familjer, som i början av 1580-talet alla skulle ha kunnat vara bönder om inte förhållandena varit så svåra, kan därmed uppskattas till ungefär 250. I jämförelse med antalet bönder 1565 (562) blir det 44 %, med gränserna 37 % och 50 %. Befolkningen tycks sålunda ha minskat till knappt hälften av sin forna storlek, medan gårdarnas antal minskade betydligt mer.

Återhämtningen gick från 1588 så långsamt, att antalet gårdar i de tre svenska landen ännu vid seklets slut inte uppgick till mycket mer än tre femtedelar av antalet 1565. I absoluta tal tillkom ungefär fem bönder per år under perioden.

I den utförliga revisionen 1591 skym-

tar en grupp bönder som annars förbigås med tytnad, eftersom de inte räknas till hakebönderna. Det är de "nyankomna", som påminner något om enfötlingar, nybyggare, vilket redan de samtida uppborädsmännen tycks ha ansett. I ett fall har nämligen skrivaren vid en nyankommens namn skrivit enfötling, men därefter strukit över ordet. Att de trots sin nybyggarkaraktär inte klassificerades som enfötlingar kan bero på skillnader i beskattningen. Endast en "äkta" enfötling fanns kvar bland svenskarna. Sammanlagt rör det sig om elva nyankomna bönder, varav fyra på Ormsö, två på Nuckö och fem i Eyland. Tre av dem sågs ha kommit 1588 och tre 1590, men om de övriga lämnas inga årtalsuppgifter. Sannolikt har de flesta av dem kommit 1590. (Till gruppen nyankomna har jag också räknat dem som enbart kallas "ankomna".)

Att det här är frågan om några av de män som tog sig an ödejord råder det inget tvivel om. Deras ursprung är säkert att söka bland bröder och söner till bönder från granngårdar och intilliggande byar. De har börjat med i det närmaste ingenting, vilket revisionens förteckning över antalet djur skvallrar om. I medeltal hade de endast en ox och en ko, men saknade häst. I ett fall saknade bonden också oxar och kor. Den enda skatt de nyankomna betalade var smör, i den mån de hade kor.

Så småningom ansågs de nyankomna ha satt sina gårdar så i stånd, att de kunde betala skatt i likhet med de andra hakebönderna. När gårdarnas storlek första gången anges, visar det sig att de var ungefär hälften så stora som genomsnittet i de tre landen. Men det var inte alltid en nyankommen förvandlades till hakebonde. Av de elva nyankomna 1591 kan bara fyra återfinnas bland bönderna år 1595 och fem år 1600, dvs inte ens hälften. Det bör dock påpekas att det var en viss omsättning också på hakebönder, om än inte alls lika kraftig.

Det är tydligt att de nyankomna behövde minst ett par års tid på sig innan de kunde förvandlas till hakebönder. Detta visar sig redan på 1580-talet. Från tiden mellan 1582 och 1588 saknar vi uppgifter om antalet bönder på Ormsö, Nuckö och i Eyland, men haketallet är känt från 1585 och 1587. Utvecklingen av antalet hakar under årtiondet kan följas i tabellen och hakediagrammet. Den stora ökningen sker mellan 1585 och 1587. Under de fyra år som följde på ryssarnas bortjagande kan vi föreställa oss att en intensiv uppodling av ödelagda hakar pågick i de

svenska socknarna, och att dessa hakar sedan åter kunde beskattas från tiden strax efter årtiondets mitt.

Det kan vara intressant att följa utvecklingen under 1580- och 1590-talens dels i en by som helt ödelagts, dels i en by där bönder fortfarande fanns kvar i början av 1580-talet. Ett exempel på en by av det förra slaget är Gutanäs på Nuckö, som år 1565 hade elva bönder på fyra hakar. Denna by ödelades helt under orosåren, enligt Russwurm skedde det år 1575. Ännu 1588 låg byn öde, men samma år ankom Henrik Hansson. Han betalade hösten 1590 inga pålagor, inte ens smör, eftersom han inte hade någon ko utan endast en ox. Hösten 1591 fanns fortfarande ingen hakebonde i byn, men året därpå en på 1/4 hake, utan kor. Antagligen var det Henrik Hansson som nu hade satt sin gård i stånd. Därefter växte byn så att den enligt vackeboken 1595 bestod av tre bönder med två kor, fortfarande bara på 1/4 hake. Märkligt nog fanns inte Henrik Hansson bland dessa bönder, inte heller någon som kunde tänkas vara hans son eller bror. Kanske hade han avlidit och de tre bönderna flyttat in och delat på hans lilla gård. År 1600 var bönderna fortfarande bara tre, desamma som förut, men nu på en hel hake och med åtta kor, vilket efter den tidens förhållanden tyder på att Gutanäsbönderna hade det någorlunda gott ställt.

Sviby på Ormsö hörde till de större svenskbyarna. Här fanns år 1565 21 bönder på tolv hakar. År 1582 var endast åtta bönder på 2 1/2 hakar kvar, men därtill kom fyra lösdrivare. Redan 1588 hade böndernas antal och haketallet mer än fördubblats: 17 bönder på 6 1/2 hakar. Till denna snabba ökning bidrog säkert lösdrivarna. Efter 1588 steg haketallet endast sakta, medan bondeantalet först minskade en aning men sedan steg något. Antalet kor varierade år från år ganska kraftigt, mellan 23 och 44 stycken. År 1600 fanns 18 bönder på 7 1/2 hakar och 44 kor i byn.

Levnadsförhållanden

Hurdana var då de svenska böndernas levnadsförhållanden vid seklets slut? Förmodligen var de inte de bästa. Den dubbla beskattning som förekom under 1570-talets senare del hade visserligen upphört, men skatterna var ändå dryga. Till de ordinarie pålagorna, som i sig var stora, kom fortfarande hjälpgården "såm Bönderne uthi Håpsala Slotz län utgiordt haffue till hielp till

Slotzen vortäringh icke effter någon vist sett utan effter såm huar och een haffwer haft Råd till . . ." (1592).

För att inget fiffel skulle förekomma såg ståthållaren i Hapsal till att Ormsö och Nuckö kyrkoherdar tvingade bönderna att vid sina själers salighet svära på att de lämnat så mycket hjälpgård som antecknats i vackeböckerna för 1596. Uppgifter från samma år visar att bönderna lämnade stora mängder spannmål, kött, fisk, smör, oxar, får m m. Hjälpgårdsspannmålen innebar detta år en ökning av den ordinarie spannmålsskatten med ungefär en tredjedel.

Ytterligare ett sätt för överheten att komma åt böndernas förråd var att hysa in krigsfolk och hästar hos dem, s k borgläger. Exempelvis förlades våren 1600 under okänd tid Nils Hernmundssons ryttare till Ormsö, vilket innebar en häst på i genomsnitt nästan varannan gård.

Till allt detta kommer slutligen dagsverkerna, vilka överheten var noga med att utkräva. Från 1590-talet finns exempel på att oxar och får beslagtogs från ormsö- och eylandsbönder som försummat sina dagsverken.

Den långsamma stegring i antalet gårdar som pågick i de svenska landen som helhet under 1590-talet var inte gemensam för alla byar. Flera av dem, så som Sviby, kunde råka ut för mer eller mindre tillfälliga minskningar efter 1580-talets snabba tillväxt. Haketalets utveckling är avslöjande. År 1591 räknade Ormsö, Nuckö och Eyland 141 1/4 hakar, 1595 140 3/4 hakar och 1600 143 3/4 hakar. Trots att gårdarna sakta ökade i antal skedde ingen nämnvärd tillväxt i haketalet.

Även prästerna kunde beklaga sig. När kyrkvisitatorn David Dubberch besökte Ormsö kyrka 1596 var inte mycket kvar av dess forna prakt. Till kyrkan hörde endast en tennkalk och en tennflaska, den senare skänkt av den dåvarande prästen Sigfrid, och en kyrkklocka som endast vägde två lispund. En vacker förgylld kalk som kyrkoherden Herman låtit tillverka hade bortförts av en Matthias Mündrich till Ösel. Tyvärr sägs inte när det skedde.

Några ljuspunkter fanns dock i de svenska böndernas tillvaro, även om de var få. År 1596 efterskänktes de en obetydlig pålaga — "wacke öl" — för sin fattigdoms skull och för den hjälpgård de måste utgöra. Några byar i Eyland var också befriade från en del pålagor, men det hade de på något undantag när varit redan 1565. Att Enby på Nuckö åtnjöt en del lättnader kan dock hänga

samman med dess bedrövliga tillstånd efter orosåren.

Intressant är att gårdarna överlag nu var större än 1565. Då omfattade genomsnittsgården 0,39 hakar, 1582 0,37, 1588 0,45, 1591 0,48, 1595 0,43 och 1600 0,42 hakar. Det är tydligt att gårdarna tack vare ödeläggelsen kunde breda ut sig. År 1591 var de 24 % större än 1565, men sedan sjönk storleken, kanske beroende på att bl a skattetrycket höll tillbaka haketalet medan gårdarna genom befolkningstillväxt fortsatte att öka i antal.

Orosåren tycks ha drabbat husdjuren mindre allvarligt än människorna. De tidigaste uppgifterna om antalet kor i de svenska landen efter ödeläggelsen har vi från 1588. De var då endast omkring 15 procent lägre än 1565, trots att gårdarna bara var hälften så många. Per gård hade alltså antalet kor ökat, även om de hade minskat något totalt sedan tidigare. Det bör påpekas att antalet kor år från år kunde variera en del, men skillnaden mot 1565 är ändå så kraftig att den inte helt kan bortförklaras. Den stora ökningen hade skett på Nuckö och Eyland, de områden som var fattigast på kor 1565.

Vid en närmare undersökning visar det sig att ökningen oftast var som allra störst i de byar som drabbats hårdast av ödeläggelsen (de totalt ödelagda byarna är här borträknade). En förklaring till detta hittar man i räkenskaperna från Dagö. Här beslagtogs kronan 1576 djur som bönderna tagit vara på från de gårdar ryssarna bortfört folket ifrån. Något liknande kan ha skett i Ormsö och Nuckö socknar, men här var antagligen möjligheterna för överheten att samla in djuren sämre. Ju fler gårdar som lades öde i en by, desto fler djur blev över till de kvarvarande bönderna, något som kan ha varit märkbart ännu 1588. Det finns ingen anledning att beskylla de kvarvarande bönderna för girighet, eftersom det skulle vara både slöseri och djurplågeri att lämna de folktomma gårdarnas djur åt sitt öde.

En annan förklaring som inte utesluter den förstnämnda är att tillgången på ängar och betesmarker var störst i de värst åtgångna byarna och därmed tillät ett större antal djur per bonde. Mot det talar att det inte finns något samband mellan det absoluta antalet kor per bonde 1588 och byarnas ödeläggelse i haketal eller gårdar.

År 1591 lämnas lite utförligare uppgifter om böndernas husdjur. I genomsnitt gick det på varje bonde i Ormsö och Nuckö socknar 0,9 hästar, 2,3 oxar och 2,7 kor, att jämföra med genom-

snittet för de estniska bönderna i Hapsals slottslän; 0,3 hästar, 1,8 oxar och 1,3 kor. Skillnaden är som synes stor och den kan endast delvis förklaras med att de svenska bönderna var mer inriktade på boskapsskötsel, eftersom hästar och främst oxar bör ha varit lika viktiga för de estniska som för de svenska böndernas jordbruk.

Även en jämförelse framåt i tiden med förhållandena i det sena 1600-talets fredligare svenskbygder visar att antalet djur per bonde 1591 inte tycks ha varit särskilt litet (se Hedman och Lindström).

Utvecklingen verkar i alla fall ha gått i rätt riktning. Befolkningen på Ormsö, Nuckö och i Eyland återhämtade sig sakta från de förödande händelserna på 1570-talet. Hade återhämtningen fortsatt ostört även under det påföljande seklet kanske 1565 års befolkningssiffror hade uppnåtts redan inom en generations tid. Men 1600-talets första år skulle innebära nya stora bakslag för bönderna, återigen med kriget som yttersta orsak.

Sammanfattning

Med hjälp av källmaterial och litteratur har här ett försök gjorts att skildra ormsö-, nuckö- och eylandsböndernas historia under de händelserika åren 1563—1600. Denna skildring kan säkert på flera sätt kompletteras och förbättras i framtiden. De svenska böndernas historia under de knappt 40 åren kan sammanfattas på följande vis:

Sensommaren 1563 erövrades Hapsal av svenskarna, varpå en plundring av de omkringliggande trakterna ägde rum. De svenska bönderna tycks ha klarat sig någorlunda lindrigt undan i förhållande till slottslänets ester, om nu fördelningen av ödehakar 1565 verkligen har att göra med detta. Att döma av antalet kor per bonde klarade sig ormsöborna bättre än bönderna i Nuckö socken, men Ormsö kyrka plundrades ändå vid denna tid. Hur som helst skulle bönderna råka betydligt värre ut ett tiotal år senare.

Från tiden fram till dess att Hapsals slottslän på fredlig väg gick över i danskarnas ägo 1574 har vi inte mycket uppgifter om de svenska bönderna. Det är möjligt att de redan nu börjat minska i antal, kanske först efter 1569.

Vintern 1575 härjade tartarer och ryssar i Ormsö och Nuckö socknar. Året därpå återvände ryssarna och kom att behålla Hapsals slott fram till 1581. Senast 1578 hade en stor del av gårdarna och hakarna i området lagts öde. Antagligen var orsaken i första hand

härjning, till vilken mord, brand, människorov, plundring, ödeläggelse och flykt kan räknas, i andra hand sjukdom och missväxt, eftersom dagöbönderna i annat fall borde ha drabbats hårdare. Härjningståget 1575 kan ha varit det som främst gav upphov till ödeläggelsen.

Under de år ryssarna var innehavare av Hapsals slott kom bönderna att dubbelbeskattas genom besöken av de svenska knektarna från Dagö. Oftast var det ormsöborna som råkade ut för dessa besök. Det var också ormsöborna som besökte Dagö för att lämna information om fienden eller någon gång för att hjälpa till med försvaret av ön.

När ryssarna fördrivits i början av 1580-talet låg fem sjundedelar av hakarna och gårdarna öde på Ormsö, Nuckö och i Eyland. Befolkningen minskade sannolikt inte fullt lika mycket utan stannade kanske någonstans strax under hälften av 1565 års nivå.

Därmed kunde ödegårdarna till en början sättas i stånd i rask takt, trots att någon större inflyttning inte ägde rum. Från slutet av 1580-talet saktade denna återhämtning av, sannolikt beroende på att befolkningen nu måste lita till sin egen tillväxt, men seklet ut ökade gårdarna i antal långsamt. Antalet gårdar utgjorde år 1600 tre femtedelar av antalet 1565. För haketalet var motsvarande siffra två tredjedelar.

Om levnadsförhållandena under 1500-talets sista decennium kan sägas att de var fattiga men inte usla. Paradoxalt nog kan de överlevande i de värst drabbade byarna ha vunnit något på ödeläggelsen då de kunde lägga beslag på de övergivna gårdarnas husdjur. Men sådana små vinster kan naturligtvis inte på något sätt ha uppvägt de lidanden och förluster som drabbade bönderna under krigsåren.

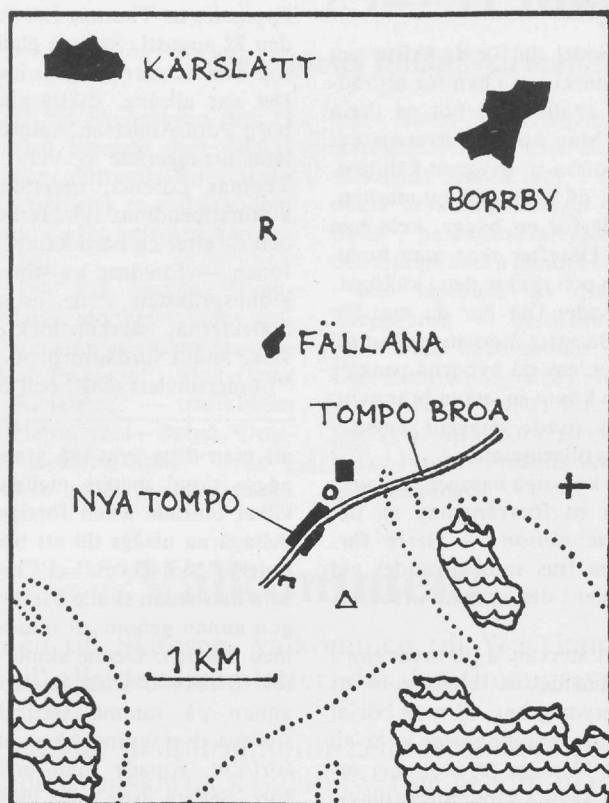
Litteratur och källor:

- Almquist, J A: Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630. Stockholm 1917—23.
- Annerstedt, C: Grundläggningen af svenska väldet i Livland 1558—1563. Uppsala 1868.
- Blumfeldt, E: Estlandssvenskarnas historia. I En bok om Estlands svenskar I. Stockholm 1961.
- Hedman, J: Fördelningen av höängarna i Källskogen 1678. Kustbon nr 4 1986.
- Jakobsson, S: Ormsö, Nuckö och Eylands socknar i furstendömet Estland 1561—1600. Uppsats, Uppsala universitet, professor Sten Carlssons seminarium 1975.
- Karling, S: Vormsö kyrka. Hapsal 1937.
- Lindström, J: Anders Brosson, En 1600-tals-skeppare från Ormsö. Kustbon nr 3 och 4 1986.

Jonathan Lindström

Var låg det gamla Tompo på Ormsö?

Området kring Tompo. Ormsös nuvarande strandlinje är markerad med heldragen linje, den medeltida med prickad linje. Plats I är markerad med en fyrkant (= husgrunder) och en cirkel (= brunn), medan Tompo källa markerats med en triangel. Plats II är markerad med ett R. Utmarkerade är också kyrkan och godset Magnushov, förutom de på kartan namngivna byarna och Tompo broa.

Bland de tretton ormsöbyar som med säkerhet existerade redan vid 1500-talets mitt och som sannolikt grundades ett par århundraden tidigare fanns en med namnet Tompo. Omkring 1770 lät baron Stackelberg utrymma byn för att komma över dess jord, såsom hade

skett med Bussby 1636 under Jakob De la Gardies tid. När byn i början av mellankrigstiden återuppstod kom den att ligga något hundratal meter norr om Magnushov.

Det vore naturligt att förutsätta att det nya Tompo låg på eller alldeles intill

platsen för den gamla byn, men på en karta från 1800-talets mitt är den försvunna byn markerad en kilometer norr om Fällana, dvs två och en halv kilometer från det nya Tompo! Trots att den store kännaren av estlandssvenskarnas kultur Carl Russwurm är ansvarig för kartan, är den på denna punkt inte riktigt övertygande. Några tillräckligt noggranna upplysningar ger inte heller kartor från tiden före 1770 eftersom de är alltför grovt ritade.

I stället har ett par ormsöbor kunnat lämna intressanta uppgifter om var platsen för det gamla Tompo bör sökas: Tompovallen, en slätteräng, sträckte sig från en punkt omkring en halv kilometer söder om Fällana och fortsatte ner till vägen mellan Hullo och Saxby. I sydöstra hörnet av Tompovallen skall Tompo källa ha legat. Vägen mellan Magnushov och Hakebacken kallades Tompo broa.

Inte långt norr om denna väg, kanske tvåhundra meter eller något mindre, fann man vid ett tillfälle en gammal brunn som man menade hade tillhört det gamla Tompo. Byn ansågs ha börjat ungefär där.

I den lövsöksbevuxna ängen strax öster om godsåkrarna fanns åtminstone ett par husgrunder, till största delen bestående av smärre gråstensblock. Husgrunderna sades vara rester av den gamla byn och var belägna drygt en kilometer sydsydost om Fällana och knappt ett par kilometer väster om kyrkan.

Enligt ormsöborna fanns alltså rester av den gamla byn strax nordost om det nya Tompo, på en helt annat plats än den Russwurm anger. Vad talar för att ormsöborna har rätt?

I fortsättningen betecknas ormsöbornas alternativ plats I, Russwurms plats II. För det första utgör närheten till det nya Tompo ett stöd för plats I. Avståndet uppgår till mindre än en halv kilometer, medan det är två och en halv kilometer mellan plats II och det nya Tompo. För det andra faller plats I på ett naturligare sätt in i öns bebyggelsemönster. De övriga av Ormsös äldsta byar ligger i en krans längs öns strand och i anslutning till åkermark. Vid tiden för öns kolonisering var plats I belägen intill stranden av Prästviken, som då fortfarande var en vik och utgjorde innersta delen av Hulloviken. Strax intill plats I i väster finns också odlad

»

Russow, B: Chronica der Prouintz Lyflandt. Rostock 1578, Bart 1584.

Russwurm, C: Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehistlands und auf Runö. Reval 1855.

Winkler, R: Der estländische Landkirchensvisitator David Dubberch und seine Zeit (1584—1603). Reval 1909.

RIKSARKIVET

Baltiska fogderäkenskaper

F376 1565, 1582, 1588—1600. Vackeböcker, räkenskaper, förteckningar.

F382 1576—1579. Räkenskaper, förteckningar.

Livländska donationskontoret

D III:1 Rätten och mantalet av kronans slott och gårdar 1569.

Riksregistraturet

30/9 1580. Förläningen av Nuckö.

Rosenbladskasamlingen

Vol 5: Vackeboken 1595

Vol 6: Vackeboken 1600

Rydboholmsamlingen

E 7856 Landboken 1606

Östersjöprovinsernas jordrevisionshandlingar

Vol 4: Haketal 1585 och 1587

Vol 5: Revisionen 1591

Herbert Lagman

Sjorr — sorr

Från språkets verkstad

Detta ord är väl bekant för de flesta från skoltiden, då vi lekte kull el "skitsäcken" som vi sade. Att ordet kommit långväga ifrån, närmare bestämt från Ryssland, var det däremot nog ingen som visste. Leken i fråga är känd i flera länder under olika namn. Tyskarna kallar den för "Mehlsack", men hur den kallas i Ryssland vet jag inte.

Sjorr el *sorr* kommer av det ryska *tjor*, som ursprungligen var namnet på gränsens gud. I forna tider föreställde man sig ju att det fanns gudar och gudomligheter överallt. Sålunda hade solen sin gud, åskan sin, vindarna och havet sina gudar osv. Även olika yrkesutövare tillbad särskilda gudar. Sålunda var gudarnas budbärare Hermes i den grekiska mytologin tillika köpmännens, sjöfararnas och tjuvarnas gud — en något märklig kombination.

Förutom gudar trodde man på allehanda andra övernaturliga väsen såsom feer, troll, tomtar osv. I en sägen från Ingermanland berättas om ett dylikt naturväsen vid namn *kirilouks*, som höll till i en källa eller ett gungfly, som av byns befolkning kallades "Källögat". I denna källa gick varje sommar någon häst el ko el något får ner sig och omkom. Detta vållade byn stora förluster.

jord. Plats II ligger relativt långt från stranden och likaså långt från åkermark i ett sumpigt skogsområde.

I de skriftliga källorna från tiden före 1770 finns en del antydningar om var Tompo låg, för sig själva av litet värde men användbara vid valet mellan de två alternativen.

I 1500-talets vackeböcker räknas ormsöbyarna upp i en bestämd ordning som visar att Tompo bör ha legat mellan Bussby och Hullo, vilket med hänsyn till den gamla strandlinjen passar in betydligt bättre på plats I än på plats II.

Fram till 1500-talets slut var Ormsö uppdelat i två skattedistrikt, västervackan och östervackan. Till västervackan räknas fem byar, till östervackan åtta, däribland Tompo. Gränsen mellan vackorna bör ha gått ungefär mitt på ön. Plats II ligger så långt in bland västervackans byar att det förefaller osannolikt att den kan ha räknats till östervackan. Plats I har visserligen också ett västligt läge, men det är ändå betydligt lättare att föreställa sig att den snarare än plats II har hört till östervackan.

En gång samlades därför de äldsta och klokaste människorna i byn för att rådslå hur man skulle råda bot på detta förhållande. Man kom då överens om att varje vår offra en bagge åt källögat. Följande vår, då snön gått av marken, köpte man därför en bagge, hela byn tillsammans. Därefter skar man huvudet av baggen och sänkte den i källögat, varvid man sade: Där har du mat för sommaren! Därefter återvände man till byn. Byäldsten gav då byborna pengar, för vilka man köpte en spann brännvin, varefter man firade baggens begravning, hela byn tillsammans.

Ja, det där konstiga namnet *kirilouks* är egentligen en förvrängning av det grekiska *kyrie eleison* — Herre förbarmad dig, en fras som användes vid offerceremonier i den grekisk-ortodoxa kyrkan.

Men för att återvända till ordet *tjor* i ryskan, så kom det så småningom att helt enkelt betyda gräns, då man börjat förlora tron på gudomligheter av ovan nämnda slag. Numera förekommer ordet blott som senare sammansättningsled i ordet *tjorestjor* "alltför", alltså något som går över en viss gräns, samt i den ifrågavarande leken.

Denna gick väl ursprungligen så till

Från år 1606 har vi uppgifter om ormsöbyarnas ungefärliga avstånd till öns kyrka. För Tompo sägs avståndet vara en åttiondel mil. Att det återigen är plats I som framstår som det troligaste alternativet framgår av att dess avstånd till kyrkan är mindre än två kilometer, medan det mellan kyrkan och plats II är över tre kilometer.

Slutligen finns det gamla Tompo med på ett par grovt ritade kartor över Ormsö, en från 1660-talet och en från 1770-talet. De är inte särskilt exakta men med lite god vilja kan byns läge på kartorna sammanlänkas med plats I men knappast med plats II.

Ormsöbornas och de äldre historiska källornas uppgifter stämmer sålunda rätt väl överens. Det står klart att det gamla Tompo bör ha legat så att plats I låg innanför bygränsen. Byns exakta utsträckning går inte att fastställa, men den har förmodligen förändrats då och då under de drygt fyra sekel byn existerade. Till Tompos historia under dessa århundraden och händelserna kring dess avfolkning hoppas jag kunna åter-

Hembyggsdagen i år

Himlen ljusnade och Blåsut-restaurangen verkade riktigt inbjudande, när den estlandssvenska hembyggsdagen öppnades av Thomas Lorentz lördagen den 22 augusti. Samma glada stämning som alla tidigare gånger rådde även i år. Det var allsång, diktläsning av Ingeborg Pöhl-Andersen, solosång (ormsölåtar arrangerade av Veljo Tormis) av Thomas Lorentz, utdelning av årets kulturstipendium till Herbert Lagman och — efter en hård kamp med mikrofonen — föredrag av stipendiaten om grannspråkslån i de estlandssvenska dialekterna, särskilt lockrop och diverse andra vardagsord. Avslutningsvis "Modersmålets sång" och kaffe.

att man drog upp två gränslinjer med några tiotal meters mellanrum, inom vilket område leken försiggick. En av deltagarna utsågs till att börja med att inneha "skitsäcken" el "mjölsäcken", som han sedan skulle överlämna till någon annan genom att nudda vid denne med handen. Denne skulle sedan i sin tur försöka överlämna den till någon annan på samma sätt. Hann man springa över gränslinjen, när man var förföljd, ropade man ordet *sjorr* el *sorr*. Senare drog man inte upp några gränslinjer utan om man var i fara att få "skitsäcken" kunde man blott ropa detta ord för att tillkännage att man var ur leken.

komma i något framtida nummer av Kustbon.

LITTERATUR OCH KÄLLOR

Jakobsson, S.

Från fädernejorden till förfäders land. Uppsala 1976. (Avbildning av karta från 1770-talet.)

Laasi, A.

Ormsös landskapsbild. Svio-Estonica 1939. Tartu 1940.

Russwurm, C.

Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö. Reval 1855.

Tammekán, A.

Estlandssvenskarnas bosättningsområde. I en bok om Estlands svenskar I. Stockholm 1961.

RIKSARKIVET

Baltiska fogderäkenskaper
F376 Vackeböcker från 1500-talet
Rydboholmsamlingen
E7854 Karta från 1660-talet
E7856 Landbok 1606

Uppgifter från Johan Lantman f 1919 (om husgrunderna) och Johan Lindström f 1897 (övriga uppgifter).

Hugo Mickelin

Finlandssvensk glad invasion i Stockholm 23—31 maj 1987

Den största finländska manifestationen i Sverige

Båtarna la till vid Skeppsbron den 23 maj, då "solen gassade över Söders höjder och den glittrande Strömmens vatten". I spetsen gick en röd brandbåt som saluterade med en vattenfontän.

Båtarna. Där var barken "Pommern" — Ålands stolthet — som dragits från Mariehamn av räddningskryssaren "Gustaf Eriksson". Med fanns även "J.L. Runeberg" — trafikbåten från rutten Helsingfors—Borgå. Dessutom kom jätteisbrytaren "Urho", ombord i vilken under veckan svenska

och finska näringslivsrepresentanter träffades. Allmänheten fick gå ombord torsdagen den 28 maj. I flottan ingick också kryssningsfartyget "Sally Albattross", passagerarfartyget "Mariella" och många andra mindre båtar.

Det myllrade av människor på Skeppsbron — besökare och mottagare. Man hade ordnat en marknad. Dessutom såldes den 170-sidiga programboken "Finlandssvenskt till tusen", en informationsbok, som innehåller mycket finlandssvenskt. Vi återger inledningen.

Välkommen!

Välkommen till Skansen, välkommen till Wasahamnen, välkommen till alla de olika platser, där den finlandssvenska veckan äger rum!

Vi har en klar målsättning för hela detta stora projekt: Att göra finlandssvenskarna kända i Sverige genom mångsidig information om det finlandssvenska inslaget i Finlands samhälls-, kultur- och näringsliv. Det syftet vill vi förverkliga genom att flytta över olika bitar av det svenska Finland till Skansen och en del andra platser i Stockholm. Vi vill visa upp ett Svenskfinland i miniatyr, med dess kommuner och föreningar, kultursträvanden och näringsliv, traditioner och framtidssättningar. Vi vill under nio dagar föra vår publik på en rundresa genom detta Miniatursvenskfinland.

Samtidigt vill vi understryka betydelsen av att det finns ett svenskt språkfäste i Finland, en länk som binder samman hela Finland med det övriga Norden. Det har vi sammanfattat i formuleringen "Svenska språket förenar".

Vi hoppas våra nio dagar skall bli en informativ upplevelse. Vi hoppas den här boken, som är mycket mera än bara ett program, också för sin del skall medverka till fördjupad kunskap om Finland och dess 300 000 finlandssvenskar, deras liv i fest och vardag. Och inte minst hoppas vi, att de nio dagarna skall vidga kontakterna mellan Sverige och Finland men samtidigt också öka nyfikenheten på den brokiga mångfald det svenska Finland utgör.

Hela projektet har initiativtagare och medverkande bland finlandssvenskar i både Finland och Sverige. I vartdera landet har särskilda organisationer bildats för att genomföra veckan. Kring Finlands dag den 31 maj har ett givande samarbete utvecklats med finska landsmän i Sverige.

Vi tackar alla de många som i olika former medverkat till att göra verklighet av den finlandssvenska veckan i maj 1987.

Mångtusenhövdad glad parad

formerade sig på Skeppsbron, och klockan 11.00 startade marschen till Skansen. Främst bar man ett plakat:

"Vi finns på svenska i Finland"

I festtåget fanns med åtskilliga plakat från svenskorna i Finland och från finlandssvenska föreningar i Sverige. Det rådde feststämning vid formeringen, och under marschen genom stan till Skansen med paradmusik av flera orkestrar förekom historiska inslag, körer, folkdansare, beväringar, scouter etc.

Vi fick se åtskilliga folkdräkter och vi hörde det välkända finlandssvenska tonfallet.

Det var början till en riktig fest.

Finlandssvenskarna ville göra sin kultur, sitt liv och sina näringar kända i Sverige. Det gjorde de med den äran under festveckan. 60 000 finlandssvenskar har under åren flyttat till Sverige. Kvar i Finland finns ca 300 000.

På Skansen

var mottot under PR-veckan "Svenska språket förenar".

Allt som ägde rum under festdagarna får av utrymmeskäl inte plats i denna skildring. Här dock en resumé:

Festen öppnades på Sollidenscenen av Skansens chef Eva Nordenson. Runt om sjöng körer, spelades folkmusik, dansades folkdans och artister framträdde. "Mumintrollets" egen mamma Tove Jansson signerade sina böcker.

Söndagen den 24 maj ordnades gudstjänst i Seglora kyrka. Samma dag försiggick finlandssvensk storkonsert i Berwaldhallen med deltagande av bl a 600 sångare. Denna konsert blev mycket uppskattad och de närvarande fick även tillfälle att hylla de båda kulturpersonligheterna Erik Bergman (tonsättare och legendarisk körledare) och Lars Huldén.

Måndagen den 25 maj tog man under högtidliga former emot en "kyrkbåt" vid Logårdstrappan. Då det ej hade gått att ro hela vägen från Åbo i den storm som blåste på söndagen, hade roddarna med båten tagit färjan från Mariehamn till Kapellskär. Med egna

krafter fortsatte de på "egen köl" sjöfärden från Kapellskär till Stockholm.

Så förlöpte dagarna med skiftande program, däribland en intressant hantverksdel på Skansen. Bland programpunkter under lördagen den 30 maj bör nämnas ett tretimmars "Spelmännens Storspel" på Sollidenscenen, där ca 250 spelmän från Finlands Svenska Spelmansförbund uppträdde. Detta gör de årligen hemma i Finlands svensksbygd. Programvärd var den för oss estlandssvenskar välkända Ann-Mari Häggman. Nästa dag — 31 maj — återgav svenska radions P 2 ett halvtimmarsprogram av spelmännens uppträdande.

Tidigare under veckan — 25—26 maj — refererade och återgav P 3 under programpunkten "Gomiddag" sång och musik från Finlandssvenska veckan på Skansen.

Under dagarna bjöds på finlandssvenskt i Kungsträdgården, vilket avslutades med en stjärnparad på söndagskvällen.

Åländska program var dagligen arrangerade på "Pommern", som först lade till vid Skeppsbron och sedan flyttades till Wasahamnen på Djurgården.

Vid NK-entrén spelade dagligen Dragsviks Garnisonsorkester från Finland.

Seminarier och utställningar var ordnade i stan. Teater-gästspel förekom på Stockholms Stadsteater och på Intima Teatern.

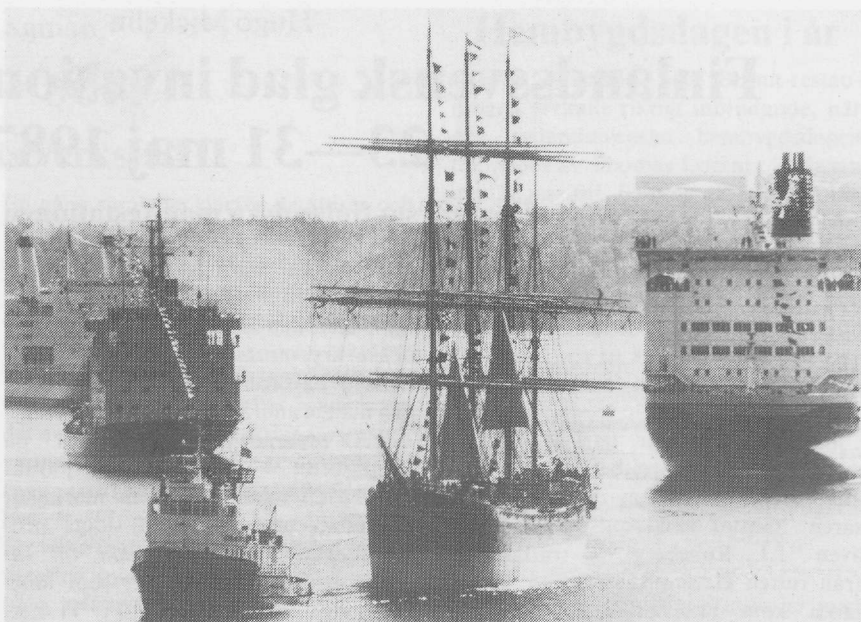
På "hela Finlands dag" — 31 maj — hölls ekumenisk gudstjänst i Seglora kyrka. Svenske ärkebiskopen Bertil Werkström hälsningstalade. Ortodox mässa förrättades av metropoliten Johannes, och finlandssvensken John Vikström predikade.

Under mottot "Från Nord till Syd Från Öst till Väst"

firades avslutnings- och farvälifesten på Solliden söndagseftermiddagen den 31 maj.

Dagen innan hade det varit en gatu-stafett mellan Finlands och Sveriges främsta långdistanslöpare, med start från Tegelvikshamnen och mål på Skansen. Domaren ansåg båda lagen lika starka och delade ut pris på avslutningsfesten. Fyra hedersgäster anlände till Solliden kl 15.00. Det var kung Carl Gustaf, drottning Silvia, finske presidenten Mauno Koivisto och hans hustru Tellervo. Kungaparet fick blommor av en liten flicka.

Arja Saijonmaa var konferencier och medverkande på scenen. Hon överläm-

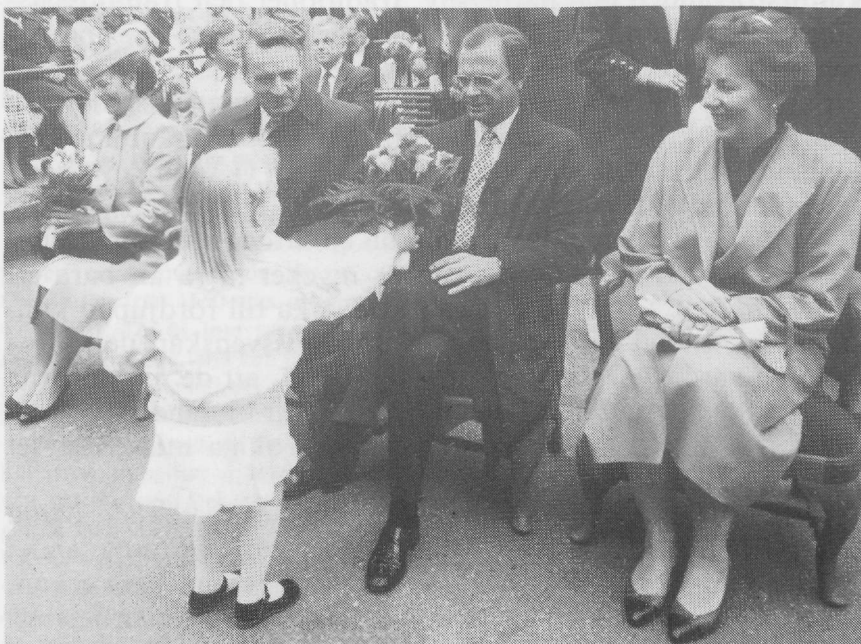
Fyrmastade barkskeppet "Pommern", ålänningarnas stolthet, borgseras in.

Foto Örjan Björkdal

En stor del av vägen från Åbo till Logårdstrappan i Stockholm hade denna "kyrkbåt" rots.

Foto Örjan Björkdal

Blomsteruppvakning när Finlands presidentpar och Sveriges kungapar tar farväl av den finlandssvenska veckan.

Foto Rolf Söderberg

nade ett mumintroll till kungen. Medkonferencier var Ralf Friberg.

Så följde tacktal.

Professor Lars Huldén, finlandssvensk skald m m, som även uppträdde, hade skrivit en "Skansenlåt" (med musik komponerad av spelmannen Erik Dannberg), specialbeställd av Finlands svenska spelmansförbund. Den framfördes som avslutning av Spelmansförbundet och Akademiska Sångföreningen.

Till låten finns två textvarianter "Skansenlåten" och "Festmarsch". "Festmarsch" återger de ljud och stavelser som publiken hinner uppfatta av körsång framförd på scen. (Denna "förklaring" ges i programboken.)

Finlandssvenskarna från Finland och Sverige har gemensamt hedrat sin hembygd under Stockholmsveckan.

Vi forna estlandssvenskar, 7 000—8 000, som har vår hembygd kvar endast som minnen, applåderar och gratulerar finlandssvenskarna på båda sidor om Bottenhavet.

.. *Slumrande toner fjärran ur tiden*
Toner ifrån stugor, från fält
och vänan lid . . .
.. *våt bästa arv*
från tidevarv till tidevarv . . .

Skansenlåten

(officiell version)

*Öster så heter väderstreck
som vi alla kommer från i Norden.
Finland så heter landet som är
allas vårt fosterland.
Men vårt
modersmål det är rena svenska
språket och dess gamla dialekter.
Nu har vi beskrivit oss själva.
Hej, ska vi skaka hand.*

*Österifrån skall komma
stora, stora ting, om man får tro
gamla sägner, och det gör vi gärna;
de har så många gånger haft rätt. Och
sommarn och vintern är de
första två av dem, och det
tredje det är domens dag. Det
fjärde tinget är vi själva sen.*

*Stor är stunden som är inne nu och
helig är den mark, som vi får be-
träda, och känslan utav
högtid är jättestark. Liksom
djuren en gång trädde
in i Noaks ark, tågar finlandssvenskarna
nu muntert in i
Skansens berömda park.*

En liten lek med språket: Lars Huldéns "Skansenlåten" och "Festmarsch" — eller vad åhörarna uppfattar av en sjungen text.

Festmarsch

(inofficiell variant för invärtes bruk)

*Vagga de va te hav och plocka
bären bada skära hav och mossar,
språng tavi öva rå och älvra
bäckra me tång och vång. Men i
skogade möre kavi locka
svalla påda visa storma lossar
vida slada mo samu sik en
gång omen in de lång.*

*Gömma de ömma drömma,
visa fäll den flam, ma då vi nu
saga ritu alla fälla meja
furona for na hem höga sömma.
Folka de sång en häja
varga tänder na, lida
väna kullar kalla som i
hela gära ning och lys och dra.*

*Sola måra på ta sluta sina
läsa bödden sin. Pavi ha ti
hu, sätta härd ett sång en
hon duti vass en brinn. Sassa
fä där en slant uti
moder som la in, sa vi vara
svens ga läja flagga norra
pinn i de ale sinn.*

Andreas Enggrön

Sant Marts och Katerfirandet på Rågöarna

När sommararbetena var över och höstkvällarna blev allt längre brukade ungdomarna träffas på kvällarna, särskilt efter Mickelsmäss, då flickorna hade uppsittarkvällar "oppsitekveldar", vilket jag skildrat i ett tidigare nr av Kustbon. Även pojkarna kunde komma med då, och det hände då att de kunde diskutera om de skulle gå Sant Marter det året. Den äldsta av pojkarna frågade då de övriga om de ville vara med, och blev svaret jakande från minst åtta, tio st, så satte man i gång med förberedelserna, men för att få vara med måste man ha läst för prästen, "brutit av svinstiknappen", som det hette.

Det bestämdes att alla som skulle vara med fick lämna en skäppa (kilmet) malt till ca 15 l öl. Maltet lämnades till den gård där gillet skulle hållas och ölet skulle vara färdigbryggt till den 9 nov, Sant Marts afton, då samlades pojkarna där i gården och klädde sig i högtidskläder med tipper (röda och vita band) runt mössan. Gruppen indelades som en fartygsbesättning, den äldsta utsågs till kaptan, nästa blev styrman, se-

dan var det matrosar och jungmän, allt i tur och ordning efter ålder. Sen utsåg man helst två flickor till "galfarar" (gammelfarar), dessa skulle klä ut sig i mansdräkt med käpp i handen och vara maskerade så att de inte skulle bli igenkända. Detta var mycket viktigt.

Sedan började rundvandringen i gårdarna. Spelmannen gick i spetsen, sedan kom galfara och säckbärarna, de sista var några yngre pojkar, och övriga. När man kom till den första gården knackade man på och frågade om man fick komma in. Blev svaret då jakande öppnades dörren och spelmannen steg in tätt följd av galfara och sen Sant Marte med kaptanen i spetsen, och de kastade in några nävar med korn eller ärter över golvet. Kaptanen hade med sig en skrivelse, ett sk pass där det stod varifrån de kom. Passet räcktes över till husbonden eller husmor som läste det och sen gav det tillbaka till kaptanen. Nu kunde dansen börja. Först i ringen var galfara. Man dansade tre varv medsols och tre varv motsols och kanske några varv till. I gårdarna

hade folk hängt upp matvaror i taket t ex fårbog, mjölpåse, grynpåse, potatis o dyl; detta var gåvor till Sant Marte, till deras festmåltid. Det var säckbärarna som fick ta hand om gåvorna. Den husbonde som inte hängt något i taket gav något direkt i säcken. Man tackade husfolket och bjöd dem till gillet nästa dag. Färden gick så vidare till nästa gård där samma sak upprepades och man besökte så alla gårdar. I regel lämnade man säcken kvar i sista gården i byn för att hämtas nästa dag och så bar det raskt iväg till nästa by och det kunde gå ända till midnatt innan man besökt sista gården på ön.

På Sant Martsdagen den 10 nov samlades alla redan tidigt på förmiddagen för att fara och hämta gåvorna där de blivit kvarlämnade kvällen innan, och man kunde dansa några varv där. Sedan samlades alla i gillesgården där flaggan hissades, och det var mycket noga med att flaggan inte blev nedhållad, "stulen" av någon obehörig, det var styrmannen som hade till uppgift att se efter flaggan.

I gillesgården kokade "kockmorrorna", två eller tre kokerskor, klimpvälling i en stor gryta, och nu kom gåvorna som samlats in dagen innan till användning.

Till seden hörde att man bland de yngre pojkarna valde ut en "norek", ungmor, han blev klädd i kvinnokläder.

Man åt och drack öl, och innan mörkret föll sköts salut och sen halades flaggan ner av styrman.

Efter maten började "opadrickelse" dvs man började ge "noreka" gåvor. Under tiden var musiken och dansen i full gång. Nu hade här även samlats annat folk och det var viktigt att det kommit många flickor. I taket över matbordet hängde ett skepp med vackert flaggspel, det skulle föreställa det skepp som Sant Marte kommit i land med och som det stod om i passet som kaptenen tidigare visat upp. Bakom bordet satt nu noreka med ett fat framför sig och kaptenen ropade upp alla i tur och ordning efter rang för opadrickelse. Först skulle kaptenen själv ta tag i en flicka från besökarna som han gick fram med för att lämna sina gåvor till noreka, sen blev det styrmans tur att bli uppropad. Också han tog med sig en flicka som han gick fram till bordet med och gav sina gåvor. Så gjorde nu alla i tur och ordning efter rang och detta pågick till långt in på natten, ofta gav man en slant i taget och det drog därför ut på tiden. Även övriga gäster kunde gå fram och skänka en slant.

När så festen var slut fortsatte pojkarna att samlas på kvällarna ända till Katermäss den 25 nov. Då inbjöds flickorna, och man hade avslutningsfest. Pengarna man fått i gåva vid Sant Martsgillet delades nu ut till samtliga deltagare.

Året då pojkarna hade Sant Martsgille hade flickorna inget Katergille utan det blev året därpå, ibland kunde det också bli år emellan om det inte fanns tillräckligt många pojkar eller flickor. Man firade aldrig samtidigt på bägge öarna.

Katermässdaen var den 25 nov. Alla som var med i "Katergilde" skulle lämna en skäppa (kilmet) malt till ölbrygden, och gillet hölls i någons storstuga.

Kvällen före gick Katrana runt i gårdarna klädda i sina färggranna folkdräkter med tipper runt huvudet och vackra band i flätorna.

Liksom hos Sant Marte fanns det även hos Katrana rangordning, den äldsta var även här kapten, nästa styrman, sen matros, jungmän och två "galfa-

ESTLANDSSVENSK KYRKODAG

firas i

Immanuelskyrkan

Kungstensgatan 17, Stockholm
(närmaste tunnelbanestation Rådmansgatan)

Lördagen den 7 november 1987 kl 13.00

Programmet upptar sång, instrumental- och orgelmusik, predikan, församlingsång (många av de kära gamla sångerna) och aftonbön.

Medverkande: Paul Enlund, pastor
Gunno Södersten, orgel
Viveca Mickelin, violin
Ingrid Mickelin-Fredriksson, piano
Thomas Lorentz, sång

Efter gudstjänsten samling på "Kyrktorget" för trivsam samvaro till "Kaffe med dopp".

Hjärtligt välkomna!

Styrelsen för Svenska Odlingens Vänner

rar", som här var pojkar, och de skulle vara välmaskerade så att de inte gick att känna igen. Även nu fanns det säckbärare som skulle ta hand om gåvorna och man utförde samma ritualer som Sant Marte. Dessutom bar Katrana på en gran- eller enkvist, och innan dansen började gick de fram till varje husets medlem för att ge "gås", man slog med kvisten tre lätta slag och sade samtidigt: "Kategås, hälsogås, lickgås" (Katarinagås, hälsogås, lyckogås), sedan började dansen. Fanns något upphängt i taket plockades det ner och säckbärarna fick ta hand om det, sedan bjöd man alla till "Katergilde" nästa dag och färden gick sedan dansande och trallande vidare till nästa gård. Så tågade man runt till alla byar och gårdar på ön och nästa dag, den 25 nov, samlades man i gillesgården. Här gick det till som hos Sant Marte, men nu var det en flicka som valdes till "norek".

Vid "opadrickelse", gåvoöverlämnandet, tog nu Katranas kapten med sig en pojke bland gästerna och gav sin gåva till noreka, sen ropade han upp alla i rangordning och alla tog de med sig en pojke fram till noreka vid gåvo-

överlämnandet. Sist kunde även övriga gäster gå fram och ge en slant i fatet. Under tiden allt detta hände pågick dans och spel. Flaggan var hissad även nu och man gav salut när den halades ner. Det blev alltid sent på natten innan festen var slut och man kom hem till sitt.

Dagarna efter fram till Andersdagen eller advent träffades flickorna varje kväll, och den sista kvällen bjöd de nu in pojkarna till avslutningsfest och likasom Sant Marte delade nu även Katrana ut pengarna, som noreka fått i gåva, till alla deltagare. När det nu blev advent blev det även slut på uppsittarkvällarna för året.

Vissa år när man inte firade de större gillena, kunde både flickor och pojkar tillsammans klä ut sig och maskera sig, så att ingen kände igen dem. De kallades då Sant Marter eller Katrar beroende på vilken kväll de valt att dansa runt i gårdarna på. Till spelman hade man någon med munspel. Han dansade in först, sedan kaptenen med ett "pass" osv, som vanligt i rangordning, och man kunde även nu få en slant eller t ex karameller i gåva.

Arne E. Thomson

Ett resebrev från Nordamerika

Varberg i juni 1987

Syftet med min resa var att besöka gamla släktingar och vänner. Jag hoppades också få träffa emigranter från Rickul av den första generationen.

Dagen "D" börjar närma sig och jag börjar känna av resefebern. Typiska symptom såsom nervös mage och allmän virrighet infinner sig. Resan skall påbörjas måndagen den 18 maj, och redan lördagen innan börjar jag packa det nödvändigaste. Det konstiga är att man alltid är lika valhänt när det gäller att packa en väska. Av det man plockat fram för att ta med sig får ungefär hälften plats! Söndag kväll stängdes väskan och pass och pengar placerades ovanpå så inget skulle bli glömt. Vid pass kl fem på morgonen ringde väckarklockan, och efter en snabbpåklädning och morgonmål startade resan mot Landvetter—Göteborg. Redan vid incheckningen började problemen. Dagen till ära fungerade inte dataanläggningen och eftersom vi lever i datasamhället tycktes personalen vid incheckningen inte klara av det manuella systemet så bra. Efter diverse besvärigheter fick jag mitt boardingcard och kunde gå ombord på flygplanet. Planbyte skedde på Kastrup—Köpenhamn där samma elände upprepades. Klockan 12.00 mitt på dagen kunde äntligen flygresan med DC 10-planet mot New York påbörjas. Det var en brokig samling människor ombord. Hemvändande amerikaner som varit på semester i Europa, affärsmän, en och annan emigrant samt övervägande delen semestrande svenskar och danskar som skulle besöka landet i väster.

Jag blev en aning nervös på planet, för en vecka tidigare hade jag nämligen fått ett brev från min kusin Robert att hans far John Berkvist hastigt blivit sjuk och måste läggas in på sjukhus. Denne John skulle jag nämligen bo hos, och det var också meningen att han skulle möta mig på Kennedy-flygplatsen i New York. Emellertid nämnde Robert i sitt brev att en Mr Oscar Klippberg skulle möta mig i stället. Jag fick vara beredd på att spana efter Mr Oscar på en av världens största flygplatser.

Efter inreseformalityter och passpolis stapplade jag ut i ankomsthallen. Ingen Oscar så långt ögat nådde, men efter ca

15 min fick jag syn på honom i folkviolet. "Ja skva ätt nia si"¹⁾, var det första han yttrade. "Tår var än glimatknepator som visa me oret!"²⁾ Oscar kommer ursprungligen ifrån Rohlop och reste från Estland till Canada 1930, där han till en början arbetade på en farm. Det kändes skönt att någon hade mött på flygplatsen. Väl inne i Oscars bil startade färden mot hans hus i Morris County i Staten New Jersey där jag skulle bo.

När vi anlände till Oscars hus på eftermiddagen, bjöd han på mat, varefter jag anvisades ett rum med egen färg-TV i villan. Bättre har jag inte kunnat bo ens på ett hotell. Tisdagen den 19 maj sov jag mest hela dagen, fränsett att jag hjälpte Oscar laga en upphängning till garagedörren. Onsdagen den 20 maj blev desto mer händelserik. Vi ställde kosan mot staden Dover för att hälsa på John från Rohlop-Tinis med efternamnet Berkvist. Enligt en säker källa skulle det en gång i tiden ha skett ett folkutbyte emellan Höbring-Jurens och Rohlop-Tines-folket, sålunda att Jurens-folket Berkvist hade flyttats till Rohlop-Tinisa och Tinis-folket Tinesberg flyttats till Höbring-Jurensa. Orsaken till detta skall ha varit att Tinis-Sima hade varit Baron Taubes kock och därmed kom närmare Rickul herrgård. Denne Sima skulle alltså vara min farmors farfar.

När vi blivit granskade av sjukhusvakten åkte vi hissen upp till John. John halvåg som en rysk storfuste i en uppkuddad säng med telefon på nattduksbordet och en färg-TV vid fotändan. Sjuksystrar kom och gick hela tiden eftersom han var beroende av olika droppflaskor. Han visade stolt upp en valnötstor gallsten i ett glas på bordet och förklarade att detta var orsaken till att han befann sig på sjukhus. Jag har inte i min vildaste fantasi kunnat föreställa mig att gallstenar kunde bli så stora!

John berättade på klingande nuckösvenska hur han 1928 åkte till USA och till en början fick bära plank på ett bygge. Efter någon tid startade han egen rörelse (måleri och tapetsering) som han drev fram till början av 1980-talet. Han berättade att han var så betrodd hos den judiska befolkningen i Brooklyn att man lämnade husnycklar

och lägenhetsnycklar till honom under tiden han utförde arbete där. Själva åkte uppdragsgivarna till Israel på semester.

På kvällen följde jag med min kusin Robert (som också besökt sjukhuset) till New York. Det vankades nämligen rundtur i den stora staden under torsdag och fredag tillsammans med familjen Alexander Hamberg, som besökte sin släkting Johanna Hamberg (gift med Ärkos-Anton från Rohlop). Johanna är numera änka och bor i närheten av Sunset Park i Brooklyn. Vår guide hette Sylvia Magnusson och är av andra generationen, född i USA. Hennes föräldrar kom från Rickul. Jag har tidigare ej träffat Alexander. Det visade sig vara en mycket trevlig herre, likaså hans hustru och dotter Asta. Praktiskt taget hela torsdagen gick åt att vandra omkring i American Museum of Natural History. Ett jättekomples i fyra våningar och ett källarplan. Hur många mil vi gick under fem timmar där vet jag ej, men Arosmarschen från Sättra-brunn till Västerås (35 km) var ingenting mot detta traskande. Alexander nämnde liksom i förbigående att han var jägare som ofta var ute i skog och mark och det gjorde inte saken bättre.

Emellertid var museet intressant och ett besök där rekommenderas varmt. Men ett gott råd är att dela upp besöket på två dagar.

En skojig händelse kan jag berätta från besöket. När vi plötsligt kom in i ett halvskumt rum, så sade Alexander: "Nö koma ve in e nertåvarume."³⁾ Jag hade tidigare ej hört uttrycket så Alexander fick förklara sig. Jag behöver väl inte här gå närmare in på vad han menade. På kvällen åt vi en härlig middag i China Town på nedre Manhattan. Fredagsmorgonen vaknade jag lite ledbruten och man undrade stilla om det var New York Maraton man deltagit i dagen före. Kl 10 (22 maj) fm bar det iväg med samma sällskap på en båtutur på Hudsonfloden samt en shoppingtur på Manhattan. Alexander bestämde sig slutligen för att som minne köpa en lillfingerring. Affärsinnehavaren hade

¹⁾ Jag tittade åt ett annat håll.

²⁾ Det var en med blanka knappar som visade mig fel.

³⁾ Nu kommer vi in i "nertagarummet" (rummet där man blir ihjälslagen).

vissa problem att hitta en tillräckligt stor ring som passade på hans lillfinger. På lördagen vinkade vi farväl till familjen Hamberg, och jag återvände till New Jersey och Oscar.

Tisdagen den 26 maj skulle man bereda förslag till kommunalmän i Mt Arlington. Ett förberedande val där man utsåg kandidater. Oscar hade tidigare varit någon sorts kommunalstyrelseledamot, så han tycktes känna alla valför rättarna i orten. Den kandidat som Oscar lade sin röst på vann nämligen uttagningen med en enda röst och jag skojade och sa att det måste ha varit hans röst som var utslagsgivande.

Tiden rinner iväg och jag är ivrig att träffa så många rickulbor som möjligt. Alla nu levande emigranter från Estlands svenskbygd är i åldern 75—90 år och rycks bort den ena efter den andra.

Ryktet går ju när någon från det gamla landet besöker USA, och måndagen den 1 juni ringde telefonen hos Oscar. Det var en Mrs Rose Olsén från Succasunna som inviterade oss till lunch. Oscar förvånade mig och menade att den lunch Rose skulle bjuda på var att räkna som en stor middag!

Rose kommer ursprungligen från Bersbi-Bibra och hette som flicka Pelmas i efternamn. Hon kom till USA 1931 och är änka efter en norsk byggmästare. En annan parant dam som också var bjuden hette Alice och var från Spithamn-Bäntasa. Hon kom till USA 1923 och är änka efter Rudolf Pelmas, som var bror till Rose. Damerna är alltså svägerskor. Rose Olsén (Pelmas) tillhörde en familj som i början av 1900-talet (1908) emigrerade till Brasilien för att börja ett bättre liv än det som erbjöds i Rickul. Efter många svårigheter i Brasilien, sjukdomar och familjefaderns död därborta, återvände familjen 1912 till Estland. Äldsta sonen Rudolf, som Alice sedermera blev gift med i USA, fick man lämna kvar vid återfärden från Brasilien på grund av febersjukdom. Det måste ha varit hårt virke i den grabben, för han överlevde febersjukdomen och flyttade sedermera till USA. Hela familjen Pelmas emigrerade för övrigt till USA efter Brasilien-äventyret.

John Berkvist hade fått komma hem från sjukhuset den 31 maj och var också bjuden på samma lunch som Oscar och jag.

Vi hämtade John vid hans hus, ej långt ifrån Oscars, och färden ställdes mot Rose och Alice i Succasunna. Efter välkomstkysningar och kramar på amerikanskt vis på trappan släpptes vi in i Roses pittoreska hus. Ett vackrare hem

har man sällan skådat. Det var knappt man tordes röra sig därinne. Bordet var redan dukat med bästa porslinet och vid bjöds att sitta ned. Vi bjöds på någon slags kötträtt och snålvattnet började rinna i munnen innan jag ens hunnit smaka på anrättningen. Vid efterrätten och det avslutande kaffet kom tår go juttana i gång och jag kan garantera att ingen hade glömt nokasvenska, även om man stundom fick leta efter en del uttryck. Det är ju ej att undra på efter mer än 60 år i USA. En del dråpliga berättelser fick man höra under lunchen. Sällskapet måste väl ha hört dessa i andra hand, för vad jag kan förstå, måste följande händelse ha utspelat sig i början av seklet eller möjligen i slutet av 1800-talet:

Man sporde att en Gammol-Lilgorsmamma från Rohlop en gång vaktade får. Då dök en varg upp och ville ta ett får ifrån henne. Gumman gav nu till ett ursinnigt skrik, varpå hon gjorde ett utfall mot vargen och slog med en käpp. Vid åsynen av detta fann vargen för gott att retirera och försvinna. Tydligt hade den gamla damen inte vett att bli rädd.

En annan historia var att Gambes-Härmas Mats kunde läsa hela Fader vår utan att andas. Man talade mycket om det gamla landet och hur fattigt och eländigt där hade varit, men också om barndomstiden, där lekar och annat hade förgyllt tillvaron, och jag kunde se Alice ögon tåras när hon drömde sig tillbaka. Alice man Rudolf och en bror till honom, John Pelmas, som fortfarande lever och bor i Brooklyn, drev under 40—70-talen en restaurang i Brooklyn. Under 20- och 30-talen kallades Brooklyn för övrigt Finn Town. Antagligen för att det bodde så mycket Skandinaver där.

Efter tack för maten och ett ömt avsked ställdes färden mot Mt Arlington igen. Söndagen den 7 juni blev jag inviterad att övervara en konfirmation. Det hela utspelade sig i Redeemer Lutheran Church i Succasunna. En av pojkar som skulle konfirmeras var dotterson till John Pelmas i Brooklyn. Återigen fick jag träffa damerna från Rickul samt ytterligare en fin gammal dam. Hon presenterade sig såsom Marie Ringberg från Spithamn-Jakasa. Efter konfirmationen blev vi allesammans bjudna på party hos konfirmandens föräldrar. Mamma var som jag förut nämnt dotter till John Pelmas och fadern var den man som Oscar röstade fram som kommunalman, en viss Mr Svenningsén, av norsk härkomst. Huset där Svenningsén bjöd oss på party till-

hörde tidigare Höbring-Gräsve Jakob, alltså pappa till Sylvia (vår guide) och Carol Magnusson. Carol är för övrigt gift med min kusin Robert. Föräldrarna är sedan länge döda och flickorna sålde huset till John Pelmas.

I orten Mt Arlington och Succasunna byggde många rickulbor hus i slutet av 50-talet och början av 60-talet. "Det var rena vildmarken innan vi kom hit och röjde upp", sa Oscar, "och här fanns till och med björnar". Jag tror han tog i lite när han sade detta, men faktum är att det hade nog gått åt en hel del arbete med att bygga där kunde jag konstatera eftersom jag själv har ett förflutet inom byggbranschen. På partyt hos Svenningséns bjöds på smörgåsbord, och folk talade och hade trevligt. Ibland när engelskan blev mig för svår tog jag till nuckösvenskan, för jag visste att de äldre damerna förstod vad jag sade. På tisdagen den 9 juni besökte Oscar och jag kyrkogården i närheten av Dover. Vi planterade blommor, jag på min mosters grav och Oscar på sin hustrus. Vad jag kunde se, så låg där många rickulbor och även andra med svensk anknytning att döma av namnen på gravstenarna.

Före min avfärd tillbaka till Sverige onsdagen den 10 juni blev jag inviterad på lunch i Brooklyn hos Vera och John Pelmas. Oscar var vänlig nog och körde mig i sin bil och vi anlände i god tid kl 12.30 till lunchen.

Jag måste sticka emellan med lite om John Pelmas. En stor reslig karl på nästan 80 år och något av en tusenkonstnär. Fortfarande aktiv medlem i en manskör, violinist, pianist och målare. Arbetar fortfarande lite med reparationer av kylskåp åt affärsinnehavare. Tidigare drev han restaurang som jag nämnt. Vi hade en mycket trevlig samvaro med sång och musik i hans hus.

Vera bjöd på en god lunch, och efter några timmar ställdes färden åter mot Kennedy-flygplatsen med Oscar vid raten.

Vad jag har kunnat konstatera så har den första generationen av Estlands svenskar lyckats bra i USA. Många är naturligtvis borta och några bor säkert på andra håll i det stora landet, men även om jag inte kunde träffa alla tycker jag ändå, att jag fick en fin behållning av min resa. Den andra och tredje generationen kommer säkert att lyckas mycket bättre och detta beror naturligtvis på den fina utbildning de har och kommer att få.

Till slut: Tack alla Ni som jag fick träffa och språka med och framför allt bo hos!

Thomas Lorentz

Svenskbydagen

En traditionsmättad högtid

Svenskbygården.

Foto Junne Öman 1987

Harriet och Gustaf Buskas utanför sin gård i Akebäck.

Foto Junne Öman

Tillsammans med hustru Brigitta och kusin Junne Öman hade jag glädjen att i år besöka svenskbybornas centrum Roma i hjärtat av Gotland, som visserligen var blött men dock sommarfagert, för att tillsammans med "byborna" fira årets svenskbydag. Vi mottogs dagen innan med öppen famn av Fören-

ingen Svenskbybornas ordförande Gustaf Buskas och hans maka Harriet, vilka gästfritt ställde sin sommarstuga i Gothem till vårt förfogande och därigenom gav oss möjlighet bekanta oss även med östra delen av ön.

En talrik och förväntansfull skara (ca 400 personer) samlades i den stäm-

Klockstapeln på Roma kyrkogård, utformad som emblem för Föreningen Svenskbyborna.

ningsfulla gamla kyrkan i Roma kl 10 den 1 augusti, som sedan ankomsten till Sverige år 1929 firas som svenskbybornas hembygdsdag — svenskbydagen. Efter det att den från Gammalsvenskby medförda kyrkklockan från sin nuvarande plats i den av svenskbyborna uppförda klockstapeln utanför kyrkan ringt samman sjöngs på svenskbymanér en psalm som inledning till den vackra högmässan. Skriftetalet och den liturgiska sången utfördes med värme och kraft av kyrkoherden i Roma, gotlänningen Staffan Beijer, som med liv och själ lierat sig med svenskbyborna. Predikan hölls av Henning Herrmann, svenskbyättling med anor från Danzig och nyligen prästvigd — senare under dagen hjärtligt välkommen av de församlade. Under nattvardsgången, som var talrikt besökt, officierade fyra präster och vi fick då också höra ännu några svenskbypsalmer, sjungna av Svenskbykören. Stämningen förtätades när Staffan Beijer som avslutning uppmanade oss att stående lyssna till svenskbyklockan än en gång och därefter förenas i svenskbypsalmerna "Vänta efter Herren" och "Signe och bevara".

På grund av regnet kunde den efterföljande samvaron och föreningens årsmöte inte hållas i "kyrkparken", utan vi fick vara inomhus. Efter kaffe och goda smörgåsar fick alla tillfälle hälsa på varandra och återseendets glädje var stor. Långväga hälsningar framfördes också, ja, ända från "byborna" i Canada. Även jag fick möjlighet att framföra hälsningar från SOV, dess styrelse och mina båda företrädare på ordförandeposten Hugo Mickelin och Elmar Nyman. Jag hade också tillfälle att överlämna vår senast utgivna bok "Estlandssvenskar minns . . ." till svenskbygårdens bibliotek.

Svenskbybornas centrum är den vackra vita, av dem själva uppförda Svenskabygården, ett stenkast från kyrkan. Denna gård inrymmer en samlingshall, där väggarnas kartor och

Einar Hamberg

Lyrikvänner/versmakare!

I juli sommaren 1987

SONG:s lyrikgrupp arbetar oförtrutet på insamlandet och kartläggningen av den versproduktion, som kan tänkas ha varit.

På juniträffen närvar SOV:s hedersledamot Hugo Mickelin. Gruppen får tacksamt anlita honom och hans stora personkännedom och insikter i den estlandssvenska kulturella utvecklingen och i detta speciella fall för uppspårande av nyttgammalt material m m.

För att stimulera de personer som kan bidra med stoff för ändamålet har jag ålagts att informera den stora grupp lärare som finns i Kustbons prenumrerantstock. Jag försöker lägga ett pussel, och hittills kan jag skönja följande mönster. De slutsatser som jag dragit kan mycket väl visa sig vara ofullständiga eller också felaktiga. Det är dock gruppens avsikt att fullständiga pusslet med hjälp från insiktsfulla personer. Gruppen tänker framgent knyta till sig personer med de erforderliga insikterna och hoppas, att det skall kunna få ske.

Pusslets första bitar är utplacerade och omfattar 1920-talet.

1. Största produktionen av vers/lyrik skedde av rikssvenskar som Erik Petersson, fabriksarbetare i Reval, m fl.
2. Under 20-talet verkade även estlandssvenskarna Mats Ekman, Tho-

mas Gärdström (Per Bonde) samt Georg Stahl.

3. Diktarna var nästan uteslutande rimmade och rätt allmänt skrivna på vanliga versmått. Innehållet som naturligtvis avspeglade författarens eget engagemang och drivkraft kan sammanfattas i allmän lyrik som beskriver känslor och företeelser, hyllningsdikter till språk och hembygd, uppmaningar att kämpa vidare, prologer samt dikter med starkt religiös underton.
4. Före 20-talet var lyrikerantalet mycket begränsat. Vi bör dock beakta, att Georg Stahl 1916 och 1918 visat sig väl driven i versskrivandet och företedde ett inre engagemang.

Kulturbloppen "Birkas" slog ut sina versblad i skapande mångfald. Jag har för egen del gått i ett stort antal skolor, bevistat många kurser, föreläsningar och seminarier och ävenså varit elev vid Birkas. För mig framstår alltjämt Birkas-internet som det intensivaste och mest målinriktade lärdomsfästet. Ända fram till mitten av andra världskriget torde Birkas ha haft kvar sin ideologiska och innovativa karaktärsdaning.

Således är det helt förklarligt att det under den lyriske Emil Adalberth förekom versdueller mellan elever vid skolan. Det var åren 1925—26.

Den betydelse som eleverna Georg

gamla foton påminner om svenskbytidens och där ett litet altare skapar stämning. Eftersom salen används till samkväm av alla slag finns där även ett välordnat kök på nedre botten. En trappa upp finns så biblioteket, litet men väl sorterat.

I Svenskbygården samlades vi nästa dag för att lyssna till ett mycket initierat och intressant föredrag av den unge, sitt ämne djupt hängivne forskaren Jörgen Hedman. Med fina skisser åskådliggjorde han svenskbybornas ursprungliga bosättningsområden på Dagö, släkt för släkt generationerna igenom. Han skildrade omständigheterna kring den grymma förflyttningen till Ukraina liksom även något om tillvaron i Gammalsvenskby. Föredraget blev mycket uppskattat och väckte många frågor bland de deltagande och han delade frikostigt med sig uppgifter,

även skriftligen, till alla som så önskade. För den som inte känner till det kan nämnas, att Jörgen Hedman arbetar med en doktorsavhandling i sagda ämne.

Under följande dagar hade vi tillfälle dels att besöka runöbon Gottfrid Falk på hans gård söder om Klintehamn och där "glam runsk", dels dessutom att träffa rickulbon Birgit Eldh från Visby. Det sommarfagra landskapet med sina gamla vackra kyrkor och andra minnesrika platser, den vänliga dialekten och, framför allt, besöket i det sagolika museet Gotlands Fornsal bidrog till att göra dessa dagar till ett minne för livet. Resan fulländades med en hemfärd i kvällssol över ett stilla blått vatten, där endast färjan skälvde i en svag darrning, orsakad av maskinerna djupt nere i skrovet, vilket Junne med ett runöord kommenterade: "boat'n gischer".

SONG:s Lyrikgrupp

har nu haft ett flertal sammanträden och samlat en ansenlig mängd material. Sven Ahlström har kopierat i KUSTBON publicerad lyrik under åren i Sverige. Årgångarna 1918—1940 av KUSTBON finns tillgängliga på Kungl Biblioteket, och Sven Ahlström avser att gå genom dessa och samla däri ingående dikter. Ett klassificeringssystem för diktmaterial utarbetas av Anna-Greta Heyman. Ytterligare dikter av Mats Ekman finns hos Gottfrid Thomsen. Dessutom har Lyrikgruppen tänkt sig att möjligen använda material ur "Ekon från Österled" och ta del av "Sånger från Birkas".

Lyrikgruppen har också diskuterat "uppföljningsprojekt" vid sidan av en diktantologi, såsom en ny estlandssvenskarnas egen sångbok och en komponistävling för att få en del av dikterna tonsatta.

Stahl och Anders Aspelin hade borde inte få glömmas än i dag.

Kanske var det så, att de ur intet framsprungna estlandssvenska lyrikerna inspirerade rektorn att ge utlopp åt sina färdigheter.

1920-talet är början till den estlandssvenska lyrikens framväxt. Genom Kustbon kunde ett antal personer ständigt framföra sina alster.

Nu kunde man börja förvänta sig, att estlandssvenska periodiska skrifter och utbildningsanstalter skulle ta vid. De var inte många: estlandssvenskarnas lilla veckotidning Kustbon i Reval med start 1918, almanackan, Birkas folkhögskola och eventuellt ytterligare något.

År 1925 hade Kustbon en blänkare om de bästa folkliga dikterna från bygderna. Det blev inte många, så 1987 års blänkare gav tydligen bättre resultat.

De flesta av 20-talisterna slutade sin produktion detta decennium.

I och med Svenska gymnasiet tillkomst 1931 hade man kunnat förmoda, att lyriken skulle få ett uppsving. Tyvärr fanns inga tillskyndare och inspiratörer, och varken studieplan eller studieklimat bidrog till aktiv litterär verksamhet. Det fanns plantor men ingen mylla. Sannolikt fanns det en del opublicerat.

5. 1930-talets lyrikproduktion synes sålunda ha åstadkommit av icke estlandssvenska lyriker. Mats Ekman avled 1934, medan Alex. Samberg vidtog vid samma tid.

Thomas Gärdström som varit pro-

Alexander Zeisig

Att organisera en träff

Idén med en Enby-träff hade föresvävat oss sedan många år. Redan vid 25-årsjubileet pejlades intresset, som dock då var ganska ringa.

Förra året togs frågan upp igen, och då var intresset betydligt större. En planeringsgrupp på fem personer tillsattes för att organisera en sådan Enby-träff.

Syftet var att vi skulle försöka nå alla Enby-bor med anförvanter här i landet. Då det skulle ta åtskillig tid att göra detta ansågs det lämpligt att ordna träffen våren 1987, närmare bestämt 23 eller 30 maj.

I Kustbon nr 3, september 1986, infördes en annons med upprop, för att undersöka intresset för en sådan sammankomst. Intresseanmälan skulle vara insänd senast 24 november 1986.

Då ca 70 personer anmält sitt intresse, ansågs det vara befogat att fortsätta planeringen. Många familjer med Enby-anknytning hade inte låtit höra av sig, varför det ansågs nödvändigt att gå ut med ny information om Enby-träffen, dels i Kustbon nr 1, mars 1987, dels brevledes till kända adresser. Samtidigt bifogades en bindande anmälningsblankett och information om var och när träffen skulle avhållas, kostnad för densamma m m.

I brevet uppmanades samtliga Enby-bor som fick informationen att vidarebefordra uppropet om denna Enby-träff, som skulle avhållas den 23 maj 1987 kl 12.00. Vår strävan var att försöka nå alla Enby-bor och anförvanter, så att vi kunde få ett så stort deltagarantal som möjligt. Genom telefonsamtal, kontakter, detektivarbete m m,

duktiv under senare delen av 20-talet tycks ha upphört att skriva efter 1930.

Jag finner nu att jag i punkt 1 och punkt 5 kommer med samma påstående, nämligen att den största produktionen skedde av icke estlandssvenskar. Det fanns många icke estlandssvenska personer som besjög vår sak, men intuitivt känner jag på mig, att vi ännu inte fått fram fulla sanningen om sådana gestalter som Mats Ekman, Anders Stahl, Thomas Gärdström och Anders Aspelin m fl.

Den analysen kvarstår att göra.

Ovanstående funderingar rör tiden fram till mitten av 1930-talet.

Vi må nu träffas igen, när pusslets bild framträder klarare.

Alexander Zeisig tillsammans med andra Enby-bor.

Dukat för fest.

trodde vi, att vår målsättning att nå alla Enby-bor hade lyckats. Detta tack vare den hjälp som vi fått också från dem som vi informerat.

Problemen var ändå många. Hur många skulle komma att delta i Enby-träffen? Vilka arrangemang skulle vidtas? Vilket program skulle vi ha? Skulle vi ha namnbrickor? m m, m m. Målsättningen var i första hand att vi skulle träffas för att få språka med varandra, vid en middag, under mera gemytliga och trivsamma former.

Då estlandssvenskarna firade sin 40-åriga Sverige-tillvaro på Solliden, Skansen, fick nästan hälften av de intresserade inte plats där. Visa av denna händelse ville vi inte räkna ut för samma sak, varför vi skulle försöka få en lokal

för upp till 300 personer, och målsättningen var att åtminstone 150 personer skulle vara med på Enby-träffen.

Efter ingående inventering av lämpliga lokaler lyckades vi spåra upp och blev lovade Danvikstulls Restaurangs lokaler. Nya, fräscha, rymliga och trevliga lokaler, fyra till antalet, samt dessutom trevliga uterum och -platser. Dessutom bra förbindelser med buss och Saltsjöbanan och gott om parkeringsplatser. Vi hade också beställt vackert sommarväder till den 23 maj, vilket också effektuerades.

Av utdelat program kunde var och en själv utläsa vad som bjöds. Kaffe med dopp vid ankomsten, föredrag med bilder om Enby, middag, solosång och allsång, och dessutom, det viktigaste, att

Evy Tui-Norrberg

Einbyträffen

"Inte i min vildaste fantasi hade jag trott, att så många skulle samlas här i dag" sade Olav Sedman i sitt anförande. Men så hade också Alexander Zeisig lagt ner ett jättelikt detektivarbete för att spåra Einbybor och deras ättlingar, från Kalmar i söder till Malå i norr. Vi skulle ha blivit 133, men pga sjukdomar och andra olyckliga omständigheter blev vi 121, som förvåntansfullt infann oss lördagen den 23/5 -87 på Danvikstulls restaurang. Vi hade kunnat vara över 200 enligt Alexander. Folket från denna lilla by vid Hapsalvikens norra strand är sannerligen inget utdöende släkte.

Man fick en namnskylt och så började man leta efter bekanta namn och ansikten. Många hade inte setts på 40 år, och många var då så små, att de inte mindes. Men namnen var välbekanta. Far och mor hade ju berättat. Vi slog oss ner vid kaffebordet och började öva "Nokasvensk". Jag, som i vanliga fall bara kan tala det med min syster, blev helt hänförd över att plötsligt kunna tala det med många. Det har under åren varit svårt att hålla det skilt från rikssvenskan. Nya ord har kommit till och man tar de svenska. Det vore intressant att höra, hur de talar, som är kvar i Einby. Språk förändras och ett språk i exil påverkas av det inhemska. Vi började lära av varandra och allteftersom dagen gick pratade vi bättre och bättre. Alltid var det någon, som kom ihåg vad det och det hette och många gick på kvällen hem med ett lexikon under ar-

Unga och gamla på Enby-träffen.

men. *Ja, ve jutta o jutta o mike som var gläimnd kam man åtor e hoare. Tole mä som man änt fick sai tär haim som: Säh . . .*¹⁾

Efter kaffet delade vi upp oss i två grupper, eftersom inte alla fick plats i föreläsningssalen. Inskickade foton hade överförts till dia och visades. Igenkännande rop hördes från salen: "Titta mormor!" Vi kunde ha stuttit i timmar. Alexander Zeisig redogjorde för Einbyfolkets öden, gård för gård. Vilka som hade flytt, vilka som var kvar, vilka som dött osv. En grundlighet, som skulle ha gjort Statistiska centralbyrån

grön av avund. Vad inte Alexander vet om Einby är inte värt att veta. Bertha och Arthur Peedu visade en nytagen film från Einby. De hade varit över till Estland men inte själva fått åka till Einby. Dock gick det bra att få skicka filmkameran med en släkting, som bodde kvar där. Det lät på publiken, som om en hel del var förändrat. Själv minns jag inte.

De, som inväntade andra föreställningen, passade på att gå ut i det otroligt vackra försommarvädret. Nya kontakter knöts. Många hade haft min far som lärare i Paskleps skola eller Bärkjäs och verkade ha positiva minnen av honom. Vilken upplevelse för honom, om han kunnat vara med. Tyvärr gick han bort för sju år sedan. Många andra ursprungliga Einbybor har också gått ur tiden. Om vi träffats för 15—20 år sedan hade de varit fler. Men bättre sent än aldrig. Under kvällen beslutades, att en Einbyförening skulle bildas och att vi skulle fortsätta att träffas.

Så blev det då middag och en förträfflig sådan, som mången husmor lade på minnet. Vi sjöng allsång på tre språk, svenska, nokasvensk och estniska. Vi fick också professionell underhållning genom Marie-Louise Zeisig-Sommerland, som sjöng visor, ac-

få språka med varandra, vilket var den ursprungliga målsättningen. Det påpekades också samtidigt, att hur denna Enby-träff lyckades berodde på var och en, och alla måste därför hjälpa till så att vi kunde få en lyckad Enby-träff, vår första, och att vi skulle kunna minnas denna under många, många år. I middagstalet försökte jag bl a också intressera deltagarna att ta vara på det kulturarv som vi har från Nuckö och framför allt från Einby. Vi måste vara aktsamma om de minnen som vi har i form av kort, bilder, skisser, kartor, olika handlingar m m. Inventera Era tillhörigheter och låt oss få låna dessa för avfotografering eller annan typ av reproduktion. Gör uppteckningar av berättelser, livsskildringar och levnadsvillkor som Ni hört eller upplevt. Utför

en mindre släktforskning genom att ta reda på Era föräldrars, och Era far- och morföräldrars födelsedatum m m. Försök att utforska de äldre generationerna tillbaka i tiden så gott det går.

Gör detta snart, för de äldre, vilka kanske känner till förhållandena, kan försvinna fortare än Ni anar. Sedan är det nästan omöjligt att få sådana uppgifter, eftersom kyrkböckerna och andra viktiga handlingar från Estland inte är tillgängliga.

Intresset för bildandet av en Enbyförening, Enby-klubb, verkade vara stort på träffen. Gör allvar av att bli medlem i Enby-klubben genom att fylla i och skicka in den utsända anmälningsblanketten och bidraget enligt anvisningen. Gör också detta så snart som möjligt!

¹⁾Ja, vi samtalande och samtalande, och mycket som var glömt kom man åter ihåg. Sådant med som man inte fick säga därhemma, som: Säh . . . (här har du; ansågs ohövligt).

Skolträff Bergsby

Den 25 april träffades en liten tapper skara gamla skolkamrater, som hade börjat folkskolan åren 1928—1931 i Bergsby, Rickul. Det regntunga vädret var nog orsaken till att vi endast blev 15 som kom till Vikingterminalen i Stockholm för att göra en kryssning till Mariehamn för andra året i följd.

Det går ej att i ord beskriva vilken upplevelse en sådan träff är och vilka minnen den väcker till liv, utan den måste upplevas.

Avsikten är att det skall bli tradition med en dylik kryssning varje vår och vi hoppas även kunna arrangera egen lokal ombord nästa gång.

A. T.

Bilden tagen i fartygets cafeteria.

Till Sviby-borna

Den planerade träffen i SL-rest Blåsut den 17 okt 1987 blir inte av.

Vi få aktivister som samlats och planerat har kommit fram till att en "mindre träff" ändå skulle kunna ske samma dag, men då i SOV:s lokaler, Vikingagatan 25, Stockholm. OBS! Utrymme för ca 40 pers.

Denna träff skulle utgöra en förberedande planering för en större samling.

Kl 14.00 skulle vi några kunna mötas den 17 okt. Hör av er, om ni vill ha plats inom SOV:s väggar!

I anslutning till SOV:s årsmöte den 25 april hade representanter för Svibigia ett eget eftermöte i Eesti Maja. Ansiktena här bredvid har förevisats av Ronnie Ericsons kamera.

HM

kompanjerad av Karin Sedman. Tänk vad det finns duktiga Einbybor! Det bara vimlade av trevliga, charmiga och talangfulla människor. Man kände sig stolt över att höra dit. Det måste ha varit roligt i Einby förr i världen. — De som är kvar där hade också samlats till fest denna kväll och brevhälsningar utbyttes. 30 mil emellan, men ack så långt!

Så följde tal av Alexander Zeisig. Han hade forskat i Einbys historia. Byn omtalas första gången 1457 men är troligen äldre. Historikerna tvistar om när Estland fick en fast svensk befolkning. En del anger slutet av vikingatiden, en del tror att den började efter att esterna underkuvats av tyskar och danskar, alltså ca 1210. Men sporadiska bosätt-

ningar har förekommit så långt tillbaka som i förhistorisk tid. Det finns två utmärkta böcker om Estlands svenskar utgivna av Svenska Odlingens Vänner. Många passade på att köpa dem under träffen.

Ja, så var det så slut och tiden hade

gått alldeles för fort. Man bytte adresser och lovade träffas igen — snart. Fyllda av intryck åkte vi hem, var och en till sitt. Många söker sina rötter i dag. Vi hade lärt oss litet mera om våra. Kommer vi någon gång att kunna träffas i Einby?

Hapsal-skolträff i Vancouver, Canada 1987

I samband med traditionellt återkommande "Estniska Dagar" tog Irene Olljum denna sommar initiativet till träff med f d elever från skolor i Hapsal. 18 personer hade samlats tillsammans med sin andra hälft.

Vem är då Irene?

Från hennes brev till mig i mars 1984 citerar jag:

"... Jo, Du har rätt, jag är från Bergsby-Larsa (alltså Rickul/HM) och heter Dyrberg-Olljum. Jag var klasskamrat i Hapsal med Einar Hamberg,

Olle Lindström, Karin Nyman, Elsa (Signe) Hamberg etc."

Som ordförande i Svenska Kulturföreningen i Vancouver — och mycket aktiv i andra sammanhang — har Irene Dyrberg-Olljum stått i blickpunkten som organisatör av svenska, estniska och kanadensiska aktiviteter.

Hon kom till Sverige den 12 juli 1944.

År 1950 gifte hon sig i Stockholm med esten Rudolf Olljum från Rapla. De flyttade året därpå till Vancouver,

dit Irenes halvbröder Erik och Alfred Dyrberg kommit år 1929 resp 1927.

Maken Rudolf blev framgångsrik i byggnadsbranschen därborta samt mycket aktiv i föreningslivet.

I augusti i år besökte Irene med maken och dottern Stockholm. Hennes mor Lovisa fyllde här 95 år den 9 augusti.

Irene själv fyllde sina "blygsamma" 60 föregående år. En senkommen lyckönskan till "Kustbons" trogna prenumerant (genom förmedling av systemen Ingrid Dyrberg-von Sydov i Haninge).

HM

Välkommen till

Nargö-träff

Lördagen den 24 okt kl 14.00
i Eesti Maja, Wallingatan 34, Stockholm

Erik Schmidt

visar bilder och berättar om nargöborna och deras äventyrliga liv.

Kaffe med dopp till självkostnadspris.

Hjärtligt välkomna!

Arbetsgruppen för Nargö-träffen

Välkommen till estlandssvenskarnas

HÖSTFEST

lördagen den 21 november 1987, kl 18.00

Plats: Spårvägsrestaurangen, Blåsut, Enskede, Stockholm

Förhandsanmälan erfordras till SOV:s exp, per tel 08-32 48 78 el per brev enl exp:s adress.

I undantagsfall till någon styrelsemedlem.

Inträde 110:— inkluderar mat, kaffe, öl/läsk, musikunderhållning m m. För dansmusiken svarar Bröd Johanssons trio — välbekant sen tidigare år. Sedvanliga restaurangrättigheter.

**Väl mött
önskar styrelsen för SOV**

ESTO 88

firas i Australien, Melbourne
under tiden
28 dec 1988—4 jan 1989

I Kustbons marsnummer 1986 lämnade vi ett förhandsmeddelande om då kalkylerade resealternativ och priser.

Enligt senaste meddelanden i den lokala estniska pressen i Stockholm, föreligger 20 resealternativ.

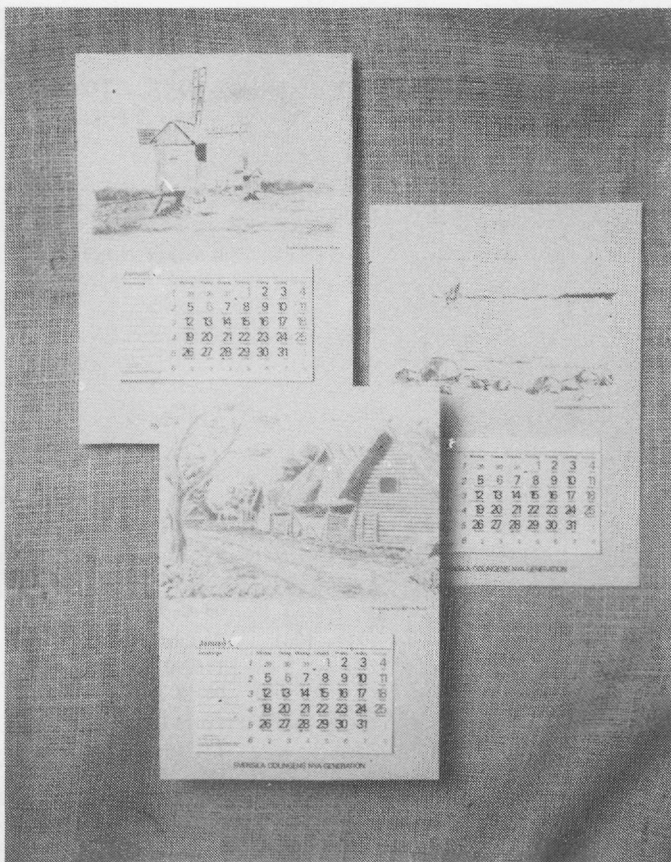
- a) fyra "runt jorden" kr 9 700
- b) tolv "tur-retur" över Fjärran Östern kr 9 400
- c) fyra "tur-retur" över Stilla Havet kr 7 800

Den som så önskar kan beställa en paketresa för 24 700 kr. Resorna organiseras ej med egna gruppseplan, som tidigare varit fallet till USA och Canada. Det har visat sig att resan blir billigare genom att i grupper anlita SAS, Finnair, Olympic Airways, Qantas.

En resa till södra halvklotet, att se ett fantastiskt växt- och djurliv i Australien, att besöka exotiska länder i Fjärran Östern och Söderhavsoarna mitt under "högsummaren" där, när det är vinter i Norden — är det ej livets höjdpunkt? Resan är lång — men den ger mycket.

Upplysningar lämnas av resekommittén "Kangaroo", tel 08-756 49 03. Efter inbetalning av 50 kr till pg 496 97 23—8, översänds blanketter och info-material. Detta belopp dras av när slutlig reseavgift erläggs.

HM

De tre almanackorna.

SONG:s luciafest för hela familjen

Svenska Odlingens Nya Generation, SONG, bjuder till luciafest lördagen den 5 december kl 13.00 i Rågsveds Folkets Hus. T-bana 19 till Rågsved. Folkets Hus ligger intill T-banestationen.

Nu träffas vi, unga och gamla tillsammans, för att se luciatåget, leka lekar och dansa i ring.

Alla barn är välkomna att delta i luciatåget, som lucia, tärnor, stjärngossar, tomtar och pepparkaksgubbar/gummor. Tag med er kläder för detta!

Kaffe med dopp serveras till ett pris av 15 kr.
Saft med dopp 5 kr.

LOTTERI
GOTT PÅSAR TILL ALLA BARN

Välkomna önskar SONG:s styrelse!

Inför ett nytt år...

Beställ SONG:s almanacksblad för 1988. Bra att ge bort i julklapp t ex. Tre olika estlandssvenska motiv:

Kvarnar

(tecknat av Bertil Björk, Runö)

Bygatan

(tecknat av Bertil Björk, Runö)

Havet med båt

(tecknat av Edvin Lagman, Rickull)

Pris: 20:—/styck

3 stycken 50:—

Sätt in pengar på SONG:s postgiro-konto 4 86 15 63—7.

OBS! Glöm ej att ange **motiv, ditt namn och adress**. Du kan även ringa och beställa hos Agnes Callenmark, tel 08-88 48 45.

Alla beställningar som kommit före 15 november expedieras i god tid före jul.

Bidrag till tidskrifter

Läser i Estniska Dagbladet (EPL), Stockholm, att Statens Kulturråd har fördelat årets (1987) bidrag till 214 tidskrifter med 15 357 milj kronor.

Estniskspråkiga tidskrifter, som ges ut i Sverige, har erhållit:

”Välis-Eesti”	25.000 kr
”Tulimuld”	24.000 kr
”Tulehoidja”	15.000 kr

Har fått uppgift om att de icke-estniskspråkiga tidskrifterna ”Invandrare & Minoriteter” och ”Östeuropa Solidaritet” har erhållit 225 000 resp 100 000 kr.

HM

Skolträffen Hapsal

26 september 1987 i SL-restaurangen, Blåsut, Enskede.

De initierade har nog ej glömt bort att i god tid anmäla sig till träffen.

Om Du inte har anmält Dig, är det kanske för sent när Kustbon anländer.

Vi låter ändå våra minnen kretsa kring ”estlandssvenskarnas forna huvudstad Hapsal”, när vi tittar på fotografierna s. 25.

HM

Förteckning

över estlandssvenskar, som gått i Tööstuskool i Hapsal, Estland 1938—1943

Upprättad av Hans Selin

Namn	Födelse- datum	Kommun Ort	By	Gård	Tööstus- keskkool	Adress och telefon
1 Ahlberg, Albin	1925-04-13	Ormsö	Diby	Nigårds	1941—1943 2 år	Karlskronavägen 23 ^{II} 121 52 Johanneshov 08-39 26 13
2 Ahlberg, Algot	1926-12-14	Ormsö	Diby	Orbas	1941—1943 2 år	Rädisvägen 86 162 41 Vällingby 08-38 36 77
3 Ahlström, Edvard	1923-12-02	Ormsö	Magnushov	Peters	1941—1943 2 år	Avliden 1976-03-19 i Sthlm
4 Ahlström, Egil	1925-12-20	Ormsö	Diby	Tines	1941—1943 2 år	Vita Liljansvägen 34 127 34 Skärholmen 08-97 12 27
5 Berggren, Sven	1924-02-23	Ormsö	Hullo	Berggrens	1939—1943 4 år	August Södermansvägen 11 126 54 Hägersten 08-46 99 46
6 Berkman, Paul	1922-01-13	Nuckö	Österby	Nigårds	1939—1941 2 år	Södermannagatan 37 116 40 Stockholm 08-44 78 96
7 Brant, Einar	1925-10-25	Nuckö	Österby	Sävars	1941—1943 2 år	Förrådsgatan 18 171 46 Solna 08-27 68 37
8 Dreiman, Erhard	1927-04-29	Nuckö	Pasklep	Koolitalu	1942—1944 2 år	Nämndemansbacken 100 122 36 Enskede 08-59 29 31
9 Friberg, Helge	1922-05-20	Ormsö	Norrby	Lars	1938—1942 4 år	Östergöksvägen 20 163 90 Spånga 08-761 36 21
10 Friberg, Edgar	1923-03-14	Ormsö	Hullo	Fribergs (Metsa)	?	Avliden 1983-03-02 i Värnamo
11 Förberg, Egil	1926-03-26	Ormsö	Förby	Grais	1942—1943 1 år	Avliden 1986-02-13 i Sthlm
12 Hamberg, Bertil	1927-05-30	Ormsö	Förby	Hanas	1942—1943 1 år	Larvstigen 8 135 67 Tyresö 08-770 20 90
13 Koinberg, Valdemar	1923-04-07	Nuckö	Enby	Knutos	1941—1943 2 år	Vibyholmsvägen 17 125 42 Älvsjö 08-86 64 26
14 Lemberg, Uno	1926-10-12	Nuckö	Enby	Klos	1941—1943 2 år	Vendelsövägen 44 135 51 Tyresö 08-712 21 96
15 Liin, Robert	1926-07-11	Rickul	Gambyn	Nilstomas	1940—1943 3 1/2 år	Mästarvägen 34 141 73 Huddinge 08-774 52 30
16 Lindström, Lars Algot	1925-06-15	Ormsö	Rälby	Lindes	1939—1943 4 år	Sätterstavägen 5 125 40 Älvsjö 08-86 21 52
17 Luks, Ingvald	1924-05-29	Odenholm		Stavas	1939—1940 1 1/2 år	Blåbärsvägen 19 711 00 Lindesberg 0581-116 89
18 Nyblom, Gunnar	1924-05-15	Ormsö	Sviby	Martes	1940—1942 2 år	Skyllbergsgatan 7 124 45 Bandhagen 08-47 15 00
19 Nyblom, Edvin	1922-03-07	Ormsö	Sviby	Martes	1938—1942 4 år	Avliden 1975-08-19 i Sthlm
20 Peedu, Axel	1924-12-14	Nuckö	Enby	Smens	1941—1943 2 år	Eva Bonniersgatan 2 126 66 Hägersten 08-88 49 50
21 Peedu, Einar	1925-11-15	Nuckö	Pasklep	Hove Däbacks	1941—1943 2 år	Sabinas väg 1 C 777 00 Smedjebacken 0240-708 85

Antalet invånare i Estland 1 januari 1987

1 556 024 bor i Estland enligt statistiken
1 117 000 i städer och köpingar
439 024 på landsbygden

Jämförelsesiffror från 1940

1 054 000 354 000 700 000

Städernas befolkning har ökat över
3,2 gånger och befolkningen på lands-
bygden har minskat med 1,6.

De större städernas invånare redovi-
sas enligt följande:

Reval	477 734
Dorpat	112 532
Narva	80 804
Kohtla-Järve	78 154
Pernau	52 925

(Ur Estniska Dagbladet, Stockholm)

HM

Bilder från Hapsal.

Överst:

Ruinerna av den gamla biskopsborgen.

T v:

Sommarrestaurangen, kallad "Kuursaal".

Namn	Födelse- datum	Kommun Ort	By	Gård	Tööstus- keskkool	Adress och telefon
22 Pärnaste, Robert	1922-10-27	Nuckö	Dirslätt (Aulepa)	Andruse	1939—1943 4 år	Snickarvägen 8 632 23 Eskilstuna 016-11 20 78
23 Pöhl, Albert	1925-06-17	Nuckö	Dirslätt (Aulepa)	Petors	1940—1943 3 år	Lignellsvägen 8 136 49 Handen 08-777 23 54
24 Rosenblad, Emil	1925-08-30	Ormsö	Magnushov	Nibondas	1939—1943 4 år	Grusåsgränd 113 122 49 Enskede 08-49 14 46
25 Selin, Edvin	1926-03-28	Ormsö	Magnushov	Gustas	1940—1941 1 1/2 år	Mimervägen 5 151 60 Södertälje 0755-364 15
26 Selin, Hans	1918-07-25	Ormsö	Kärslätt	Kobbessiffers	1939—1943 4 år	Hindersmässgränd 5 126 59 Hägersten 08-46 95 16
27 Tallback, Sven	1925-01-31	Nuckö	Sutlep	Tallbacks	1940—1943 3 år	Rönningegatan 18 575 00 Eksjö 0381-119 47
28 Westerberg, Birger	1924-12-02	Ormsö	Kärslätt	Kampes	1941—1943 2 år	Avliden 1980-02-28 i Sthlm
29 Westerblom, Einar	1927-10-20	Nuckö	Birkas	Westerbloms	1942—1943 1 1/2 år	G. Södertäljevägen 153 F 141 71 Huddinge 08-97 50 39

INBJUDAN TILL FEST

lördagen den 28 november

i medborgarhuset "Fyren", Lågskärsvägen 13, Kärrtorp
(intill T-stationen Kärrtorp)

Rågöbornas Danslag

håller sin årliga höst- och luciafest med början kl 18.00 och
bjuder på

- ★ *Luciatåg under medverkan av de yngsta*
- ★ *Kaffe med dopp*
- ★ *Därpå ett inslag av danslaget med anknytning till de gamla S:t Märten- och Katarinafestligheterna på Rågöarna*
- ★ *Ringlekar och påsar för alla barn*

* * *

Dans till musik av

Thore Callmar

Dansen börjar kl 20.30 och pågår till 01.00.

För dem som ev ej kan komma till festens början finns även möjlighet att komma senare och dansa till skön musik.

Allt detta till ett inträdespris av 40:—.

Familjenytt

Döda

Katarina Alström, född Alström den 29 december 1903 på Ormsö, avled den 21 juli 1987 i Lahäll, Täby.

Roland Brun, född den 25 januari 1928 på Nuckö, avled den 2 juli 1987 i Stockholm.

Allan Derblom, född den 18 november 1926 i Enby, Estland, avled den 15 maj 1987 i Sundbyberg.

Ingvar Raimond Granback, född den 31 juli 1924 på L Rågö, avled den 17 juli 1987 i Oskarshamn.

Maria Granback, född Dyrberg den 15 november 1889 i Rickul, avled den 23 juni 1987 i Oskarshamn.

Gottfrid Emanuel Haggason, född den 6 januari 1901 på Runö, avled den 27 maj 1987 i Upplands Väsby.

Hilda Kübar, född Truman den 23 april 1906 i Vippal, avled den 24 juli 1987 i Eskilstuna.

Johannes Lemberg, född den 19 juli 1913 på Nuckö, avled den 31 juli 1987.

Stig Alvar Lindeberg-Lindvet, född den 27 juli 1937 i Reval, avled den 9 juli 1987 i Stockholm.

Alfred Sigfrid Mitman, född den 27 december 1926 på Nuckö, avled den 12 juli 1987 i Sundbyberg.

Arthur Seeman, född den 15 april 1915 på Nuckö, avled den 14 juli 1987.

Lennart Timmerman, född den 20 mars 1935 på Nuckö, avled den 27 juli 1987 i Stockholm.

Vår kära

Julia Dans

* 3 januari 1894 i Rickul i Estland
Upplands Väsby den 23 mars 1987

ALEXANDER och AMANDA
AINA och NILS
AGNES
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Släkt och vänner

*Ett strävsamt liv har slockat ut
En flitig hand har domnat
Din arbetsdag har nått sitt slut
Ditt trötta huvud somnat.*

Vår kära

Rosalie Kask

* 29 september 1900 på Nuckö
har i dag stilla insomnat.
Norrköping den 15 maj 1987

MANFRED och ASTA
med familjer

*Han har öppnat pärlporten
Så att jag kan komma in,
Genom blodet har han frälst mig
Och bevarat mig som sin.*

När det gäller gravvårdar och fackmässigt gravvårdsarbete av alla slag kan Ni med förtroende vända Er till

BILDHUGGARE

H. RAUDSEPP

MÅNDAGSVÄGEN 44 Tel. 08/94 21 77
FARSTA

Ring och hör våra priser

Rabatt på sten 300:—

Gravering av namn 150:—

Reducerade priser för pensionärer

Födelsedagar

Fjärde kvartalet 1987

100 år

Lovisa Luks, född den 23 november 1887, Rickul.

95 år

Anton Granberg, född den 26 oktober 1892, Rickul.

Mathilda Nyman, född Vesterberg den 20 november 1892, Rickul.

Pauline Pählberg, född Stahl den 27 december 1892, Rickul.

90 år

Johanna Berkman, född Viksten den 23 november 1897, Nuckö.

Vår kära Mor

Maria Klippberg

f Tegelberg

* 3 juni 1901 i Rickul

† 11 juni 1987 i Hägersten

har lugnt och stilla insomnat och lämnat oss i stor sorg och saknad.

ELNA och INGVAR
med familjer

*När krafterna ständigt domna
och ögat sin glans har mist
Så skönt att från allt få somna
och vilan finna till sist*

Vår kära Mor,
Svärmor och Farmor

Alide Söderholm

* 17 februari 1905

har efter en tids sjukdom lämnat oss och flyttat till sitt himmelska hem. Innerligt älskad, sörjd och saknad av oss, övrig släkt och vänner samt Estniska Pingstförsamlingen, Toronto.

Toronto den 17 augusti 1987

RUTH och PEROLAV
EVERT och INGRID
Barnbarnen

Jag är uppståndelsen och livet.

85 år

Voldemar Engbusk, född den 3 oktober 1902, Nuckö.

Hans Broman, född den 22 oktober 1902, Ormsö.

Mathilde Engbusk, född Umda den 22 november 1902, Nuckö.

Olga Neider, född Thomson den 7 december 1902, Rickul.

Pauline Blomqvist, född Rosenberg den 11 december 1902, Rågöarna.

Maria Alberg, född Pau den 31 december 1902, Rickul.

80 år

Katarina Passvik, född Hollingers den 2 oktober 1907, Runö.

Adele Matsman, född Berg den 6 oktober 1907, Nuckö.

Konrad Engman, född den 17 oktober 1907, Rickul.

Katarina Rosenblad, född den 20 oktober 1907, Ormsö.

Rudolf Krusman, född den 5 november 1907, Nuckö.

Maria Fällman, född Lilja den 7 november 1907, Ormsö.

Irene Elisabet Nyman, född Bombas den 8 november 1907, Nuckö.

Eskil Johannes Rosen

* 18 februari 1902 på Nargö
† 8 april 1987 i Stockholm

Vår kära

Rose Hallman

* 16 november 1891 i Rickul

har lämnat oss i djupaste sorg och saknad.

Handen den 20 maj 1987

Barn
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Släkt och vänner

*En trött liten Mor med silvergrått hår
Och panna som plöjts av bekymmer
och år*

*En blick som var kärleksfull, solig
och klar*

Så lever Din bild hos de dina kvar.

Det känns så tomt när Du gömmes i jord.

Tack och farväl lilla älskade Mor.

Maria Alström, född den 13 november 1907, Ormsö.

Agneta Elmbloom, född Sjöman, den 18 november 1907, Ormsö.

Alide Klanberg, född Besterman den 19 november 1907, Rickul.

Alide Åkerblad, född Brunberg den 23 november 1907, Rickul.

Mathias Hallman, född den 24 november 1907, Rickul.

Agneta Lilja, född Alström den 26 november 1907, Ormsö.

Anton Heyman, född den 3 december 1907, Rickul.

Griselda Soonike, född Berg den 9 december 1907, Nargö.

Voldemar Westerblom, född den 10 december 1907, Reval.

Boris Hansman, född den 15 december 1907, Reval.

Alice Lindeberg-Lindvet, född Schönberg den 16 december 1907, Reval.

Martha Hagström, född Mickelin den 23 december 1907, Ormsö.

Katarina Fält, född Blomman den 28 december 1907, Ormsö.

Anna Vesterblom, född Rebane den 28 december 1907, Reval.

75 år

Ida Besterman, född Luks den 6 oktober 1912, Rickul.

Hilda Sedman, född Ribon den 12 oktober 1912, Nuckö.

Anders Westerberg, född den 13 oktober 1912, Ormsö.

Elisabeth Åkerblad, född Sandsten den 14 oktober 1912, Rickul.

Elfride Ahlberg, född Söderlund den 19 oktober 1912, Rickul.

Adolf Seffers, född den 19 oktober 1912, Nuckö.

Roline Elisabeth Stromback, född Sedman den 19 oktober 1912, Nuckö.

Theodor Anis, född den 20 oktober 1912, Korkis.

Ellen Orrklint, född Bles den 27 oktober 1912, Reval.

Maria Friberg, född Klingberg den 10 november 1912, Rågöarna.

Editha Bergström, född Bauman den 12 november 1912, Ormsö.

Gertrud Grönman, född Fält den 16 november 1912, Ormsö.

Anders Sarberg, född den 18 november 1912, Ormsö.

Magda Tammar, född Multer den 2 december 1912, Reval.

Agneta Bäckman, född Ahlström den 17 december 1912, Ormsö.

Katarina Lilja, född den 20 december 1912, Ormsö.

Alide Luks, född den 29 december 1912, Rickul.

Julius Wapper, född den 30 december 1912, Torgu.

70 år

Lydia Karlsson, född Vidgren den 19 september 1917, Ormsö.

Agneta Rosenblad, född Hedenström den 7 oktober 1917, Ormsö.

POSTTIDNING

Svenska Odlingens Vänner
Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
ISSN 0345-6706

Axel Brun, född den 12 oktober 1917, Nuckö.
Erna Maria Sakerman, född Holm den 20 oktober 1917, Reval.
Oskar Heyman, född den 29 oktober 1917, Rickul.
Gunnar Alfred Engman, född den 10 november 1917, Rickul.
Helmi Westerman, född Hinno den 7 december 1917, Estland.
Heino Raimet, född den 10 december 1917, Reval.
Lydia Grönman, född den 11 december 1917, Ormsö.
Maria Lundström, född Lindström den 11 december 1917, Ormsö.
Irene Ingeborg Pella, född Lindgren den 23 december 1917, Rågöarna.

65 år

Ingrid Irene Dyrberg, född Westerman den 3 oktober 1922, Rickul.
Margarita Haas, född Österblad den 9 oktober 1922, Reval.
Artur Ferdinand Hamberg, född den 20 oktober 1922, Rickul.
Helmer Lindqvist, född den 25 oktober 1922, Rågöarna.
Arnold Brunberg, född den 26 oktober 1922, Rickul.
Robert Bernalt Pärnaste, född den 27 oktober 1922, Nuckö.
Valdemar Westerbom, född den 27 oktober 1922, Rickul.
Leida Ambros, född Niils den 29 oktober 1922, Nuckö.
Asta Nelly Carlström, född Saarna den 30 oktober 1922, Hapsal.
Aina Linnéa Kreuger, född Elfvingren den 2 november 1922, Rågöarna.
Agneta Vennberg, född den 15 november 1922, Ormsö.
Alfred Palmkron, född den 16 november 1922, Runö.
Hilda Katarina Siljesten, född Vesterberg den 16 november 1922, Ormsö.
Rosa Magnhild Viola Luks, född Blomberg den 18 november 1922, Rickul.
Marta Teichman, född den 18 november 1922, Rickul.
Elsa Melita Jakobsson, född den 22 november 1922, Rickul.
Kaljo Mägi, född den 22 november 1922, Dorpat.
Lydia Rosalie Lindström, född Berggren den 28 november 1922, Ormsö.
August Gottfrid Hansson, född den 2 december 1922, Nuckö.
Leida Börjesson, född Grundsten den 3 december 1922, Ormsö.
Johan Birger Appelblom, född den 4 december 1922, Ormsö.
Heinz Leopold Böttker, född den 10 december 1922, Reval.

Johannes Förberg, född den 10 december 1922, Ormsö.
Roland Rickard Reets, född den 13 december 1922, Nuckö.
Elmar Sanfrid Reinhold Engman, född den 16 december 1922, Odensholm.

60 år

Elmar Lindström, född den 3 oktober 1927, Vippal.
Hilda Maria Lundström, född den 3 oktober 1927, Ormsö.
John Signar Lennart Thomsson, född den 3 oktober 1927, Ormsö.
Gunnar Johannes Grönman, född den 5 oktober 1927, Ormsö.
Endel Samberg, född den 7 oktober 1927, Korkis.
Carl Schönberg, född den 8 oktober 1927, Rickul.
Arthur Sigvard Enggrön, född den 11 oktober 1927, Rågöarna.
Inga Öman, född Smens den 19 oktober 1927, Runö.
Einar Vesterblom, född den 20 oktober 1927, Nuckö.
Viktor Hamberg, född den 21 oktober 1927, Rickul.
Elfride Pala, född Söderlund den 21 oktober 1927, Rickul.
Edvin Vesterby, född den 23 oktober 1927, Rickul.
Maria Ingeborg Boberg, född Broman den 25 oktober 1927, Ormsö.
Birger Anton Sigfrid Lindva, född den 25 oktober 1927, Ormsö.
Melita Olivia Pöhl, född den 12 november 1927, Nuckö.
Algot Beckman, född den 27 november 1927, Ormsö.
Elsa Helga Gäddman, född den 29 november 1927, Ormsö.
Axel Österman, född den 4 december 1927, Rickul.
Ethel Ingeborg Eriksson, född Vesterberg den 8 december 1927, Rickul.
Elvine Maria Lindberg, född Appelblom den 10 december 1927, Ormsö.
Alvar Alexander Rosen, född den 11 december 1927, Nargö.
Alexander Åkerman, född den 13 december 1927, Rickul.
Udo Strickman, född den 16 december 1927, Korkis.
Alrik Leander Alström, född den 18 december 1927, Ormsö.
Helga Heyman, född den 18 december 1927, Rickul.
Edit Gunhild Karlsson, född Blomberg den 23 december 1927, Rickul.
Linda Stahlman, född den 24 december 1927, Nuckö.
Karin Tegelberg, född Deemus den 24 december 1927, Reval.

Jairuld Kennet Toompuu, född den 27 december 1927, Nuckö.

50 år

Marika Kljavin, född den 4 oktober 1937, Reval.
Dagny Märta Nilsson, född Hammerman den 5 oktober 1937, Ormsö.
Bertil Mathias Koppberg, född den 10 oktober 1937, Rickul.
Marianne Ponder, född den 10 oktober 1937, St Rågö.
Alvin Johannes Törnblom, född den 10 oktober 1937, Ormsö.
Elsa Alström, född den 20 oktober 1937, Ormsö.
Inga A Bäckman, född den 21 oktober 1937, Ormsö.
Sven Harald Fagerros, född den 21 oktober 1937, Ormsö.
Laine Koidula Wendt, född Dreiman den 24 oktober 1937, Nuckö.
Tiiu Mai Grönberg, född den 25 oktober 1937, Reval.
Signe Nordsten, född den 29 oktober 1937, Ormsö.
Ingvar Nyman, född den 6 november 1937, Nuckö.
Ralf Johannes Klement, född den 14 november 1937, L Rågö.
Bertil Harald Olof Lindva, född den 17 november 1937, Ormsö.
Åke Bernard Arnold Lindva, född den 17 november 1937, Ormsö.
Helmi Kärman, född den 20 november 1937, Nuckö.
Ruben Ingvar Mitman, född den 21 november 1937, Nuckö.
Allan Robert Grönman, född den 25 november 1937, Ormsö.
Ilmar Johannes Blomkvist, född den 29 november 1937, Ormsö.
Elna Hilja Hägerstrand, född Nee den 2 december 1937, Ormsö.
Ester Helena Olsson, född Nyblom den 4 december 1937, Runö.
Ingvar Jürgensman, född den 5 december 1937, Nuckö.
Astrid Koinberg, född den 6 december 1937, Nuckö.
Helga Friman, född den 15 december 1937, Nuckö.
Ingvar Egil Björkman, född den 16 december 1937, Ormsö.
Elvi Tikerpuu, född den 19 december 1937, Nuckö.
Helge Helmfrid Schönberg, född den 23 december 1937, Rickul.
Helga Talberg, född den 24 december 1937, Rickul.
Lili-Aline Vesterholm, född den 27 december 1937, Rickul.
Irene Gunhild Broman, född den 30 december 1937, Ormsö.